

Akademie múzických umění v Praze

Divadelní fakulta

Dramatická umění

Produkce

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**SOCIÁLNÍ DIVADLO JAKO NÁSTROJ ZMĚNY
SPOLEČNOSTI**

Anna Zítová

Vedoucí práce: MgA. Denisa Václavová, Ph.D.

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, červenec 2023

The Academy of Performing Arts in Prague
Theatre faculty

Performing Arts
Arts Management

BACHELOR'S THESIS

The Social Theatre as a Tool for Social Change

Anna Zítová

Thesis supervisor: MgA. Denisa Václavová, Ph.D.

Academic title: BcA.

Prague, July 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem **Sociální divadlo jako nástroj změny společnosti** vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím pouze uvedené literatury a pramenů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna v souladu se zákonem a vnitřními předpisy AMU.

Praha, dne .....

Anna Zítová

Poděkování

Ve své práci bych ráda poděkovala MgA. Valentýně Kloboučnickové za obětavost, energii a pomoc s korekturami. Dále s poděkováním nemohu opomenout Damiána Vondráška, bez jehož podpory a by tato práce nevznikla. V neposlední řadě chci poděkovat vedoucí mé práce MgA. Denise Václavové, PhD. za lidský přístup.

Abstrakt

Práce se zabývá sociálně zaměřenými projekty v České republice. Obsahuje nejen konkrétní příklady, ale i jejich kořeny, produkční specifika, sociologický a psychologický rozměr a také aktuální kontext s konfliktem na Ukrajině.

Za cíl si klade nastínit tuto specifickou divadelní tvorbu, která může později sloužit jako základ pro hlubší bádání v konkrétním odvětví sociálního divadla. Dále by měla odpovědět na otázku, zda má tento typ produkce smysl.

Jelikož lze k tomuto tématu najít řadu pramenů a dotazníkové šetření by mohlo způsobit zamezení objektivitu, využívám v této práci kvantitativní výzkumnou metodu.

Práce potvrzuje prospěšnost sociálního divadla pro lidskou psychiku i společnost a zároveň poukazuje na to, že je zde velký prostor pro zlepšení situace sociálních projektů.

Abstract

The thesis deals with socially oriented projects in the Czech Republic. It contains not only specific examples but also their origins, production specifics, sociological and psychological dimensions, and the current context of the conflict in Ukraine.

It aims to outline these specific theatre productions, which can later serve as a basis for further research in the concrete field of social theatre. It also should answer the question if this type of production makes sense.

Since several sources exist on this topic and a questionnaire survey could cause objectivity to be compromised, I use a quantitative research method in this thesis.

The thesis confirms the usefulness of social theatre for the human psyche and society and shows considerable potential for improvement.

Obsah

1 Úvod	1
1.1 Výběr tématu	1
1.2 Předmluva k práci - Terapie jako základ sociálního divadla	2
2 Sociální divadlo - vlastní definice a formy	4
3 Důležité pojmy	5
4 Historie	9
4.1 Rituály	9
4.2 Divadlo utlačovaných	9
4.3 Bread and Puppet Theater	11
5 Sociologický a psychologický rozměr	12
6 Praxe	14
6.1 Sociální	14
6.1.1 Úvod	14
6.1.2 Spolek CO ČUMIŠ	14
6.1.3 Inscenace CO ČUMIŠ?!	15
6.1.4 Festival Případ pro sociálku	15
6.1.5 Romské divadlo Trajo	16
6.1.6 Loutky v nemocnici	16
6.1.7 The Freedom Theatre	16
6.2 Senioři	17
6.2.1 Úvod	17
6.2.2 Organizace Život 90	18
6.2.3 Divadlo u Valšů	18
6.2.4 Třetí věk Louny	19
6.2.5 Univerzity třetího věku	20
6.3 Handicapovaní a duševně nemocní	20
6.3.1 Úvod	20
6.3.2 Divadlo Aldente	21
6.3.3 Území nikoho	22
6.3.4 Inscenace Příchozí	22
6.3.5 Jiné jeviště	23
6.3.6 Mentetrál	24
6.3.7 Mezi ploty a Bohnická divadelní společnost	24
7 Produkční specifika	25
7.1 Prostor a vybavení	25
7.2 Lidé	26
7.3 Finance	28
7.3.1 Dostupnost kulturních institucí v ČR	30
7.4 Propagace	31
8 Meziresortní spolupráce	32
9 Zapojení cizinců do české kulturní scény v kontextu ruské agrese na Ukrajině	33
9.1 Úvod	33
9.2 Divadlo Archa	33
9.3 Antická Štvanice: Lysistrata 2	34

9.4 Depresivní děti toužící po penězích.....	34
9.5 Studenti pro Ukrajinu.....	35
9.6 Národní divadlo.....	35
Závěr.....	36
Přílohy.....	38
Seznam použitých zdrojů.....	45

Seznam příloh

- Příloha 1 – Etický kodex asociace dramaterapeutů České republiky

Seznam použitého označování a zkratek

- KALD – Katedra alternativní a loutkové tvorby
- O.p.s. – Obecně prospěšná společnost
- CD – Compact disc
- ND – Národní divadlo
- ČR – Česká republika
- AMU – Akademie múzických umění
- DAMU – Divadelní fakulta Akademie múzických umění
- MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí
- UTV – Univerzita třetího věku
- LGBT – Lesbian, gay, bisexual, trans
- KATaP – Katedra autorské tvorby a pedagogiky
- JAMU – Janáčkova akademie múzických umění
- KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
- FB – Facebook
- ZTP – Zvlášť těžké postižení
- HDP – Hrubý domácí produkt

1 Úvod

1.1 Výběr tématu

Důvodem a prvním impulsem, kvůli kterému jsem si vybrala téma sociálního divadla, je moje vnitřní přesvědčení, že divadelní nabídka, primárně na pražské scéně, překračuje poptávku a vznikajících inscenací je příliš. Čím více jsem se v divadelním světě orientovala, tím méně jsem viděla smysl v některých produkcích. Chtěla jsem proto najít něco, do čeho se vyplatí investovat čas, peníze a pozornost.

Sociální divadlo se nabízí jako jedna z možností, pro kterou mají granty smysl. Důvodem je jeho možný terapeutický a sociální přesah. Jako jeden z cílů mé práce je zjistit, zda sociální divadlo tyto kvality opravdu nabízí. Většina literatury na téma sociálně angažovaného divadla tuto přidanou hodnotu uvádí hned v úvodu jako jeden z klíčových aspektů užitečnosti tohoto typu divadla.

„Kulturní aktivity, které přímo pracují s vyloučenými, mají pozitivní vliv na jejich zdraví, sebevědomí, schopnosti a jejich návrat či začlenění do společnosti“.¹

Jako další z důvodů pro výběr tohoto tématu je skutečnost, že se o tomto odvětví na katedře produkce divadelní fakulty téměř neví. Jako studenti máme příležitost pracovat na divadelní praxi ve školním divadle DISK s katedrou alternativního, loutkového a činoherního divadla. Můžeme si zapsat taneční produkci, předměty spojené s produkcí festivalů nebo ekologií. Tématu sociálního divadla se některé předměty – jako například Dějiny divadla nebo Kultura jako součást rozvoje města – dotýkají, ale pouze okrajově. Přitom v něm můžeme najít množství produkčních specifik, se kterými se není snadné vypořádat, například co se týče financování nebo práce s neherci a lidmi s určitým omezením.

To byl důvod, proč jsem měla na začátku mé rešerše pocit, že množství divadelních subjektů se sociálním přesahem je minimum, ale ukázalo se, že je to právě naopak. Po hlubším bádání jsem zjistila, že takových skupin, spolků a lidí věnujících se sociálně angažovanému divadlu je mnoho a termín sociální divadlo je pojmem opravdu širokým a nebude snadné tuto oblast komplexně uchopit.

Třetím důvodem je můj osobní zájem a blízký postoj k sociálně zaměřeným projektům. Má matka vystudovala sociální práci, a proto jsem s ní od malička chodila po domovech pro handicapované, azylových domech, sociálních centrech a charitě. Zkrátka jsem byla tam,

---

¹ MÜLLEROVÁ, Magdalena, Ondřej KAŠPÁREK a Věra FRAJTOVÁ. Umělci pro společnost: příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze. Praha: Institut umění - Divadelní ústav, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2.

kde zrovna v daný čas měla zaměstnání. Možná právě proto je ve mně zakořeněná náklonnost a empatie k lidem, kteří nejsou v běžném životě tolik na očích a kteří mají určité znevýhodnění. To je také důvodem toho, proč mě zajímá, jak se jejich život vyvíjí a jaké druhy práce s nimi zlepšující jejich život existují. Domnívám se, že začlenění těchto lidí do společnosti je známkou zdravého a vyspělého státu.

V rámci divadelní fakulty AMU vzniklo již několik závěrečných prací na podobné téma. Jsou to práce studentek produkce DAMU, například bakalářská práce Sofie Sticzayové s názvem Participativní divadlo, Tanečně-sociální projekty Anny Dynkové nebo magisterská práce Sociálně divadelní projekty Marie Zemanové. Většina projektů, které studentky ve svých pracích uvádějí, byly premiérovány přibližně před 10ti lety a já si kladu za svůj cíl v této linii pokračovat a aktualizovat ji.

1.2 Předmluva k práci - Terapie jako základ sociálního divadla

Na začátek je nutné si uvědomit, že kromě toho, že je divadlo samo o sobě inkluzivní nástroj, dochází zde při kreativní tvorbě k určité formě terapie pomocí divadla. Této terapeutické práci se říká dramaterapie.²

Pro terapeutickou práci pomocí divadla je zapotřebí disponovat dramatickými dovednostmi. Ty si osvojujeme již od dětství a má je méně nebo více rozvinuté každý člověk. Začínáme s tím již jako malé děti, kdy přebíráme příklady chování od rodičů, různé role – kluk, holka, bratr, sestra apod. – nebo jen prostým hraním si na vojáky a princezny. Této schopnosti dramatisovat věci kolem nás již od útlého věku se věnuje knížka Úvod do terapie od Sue Jennings, kde autorka rozděluje i různá stádia vývoje na EPR „Embodiment-Projekce-Role“. Z tohoto vývojového paradigmatu dramaterapie vychází. Schopnost tvořit dramata dále popisuje: *„Děti ve věku sedmi až jedenácti let jsou schopni tvořit vlastní dramata s kamarády a stejně tak i reagovat na dramatickou výchovu ve škole nebo dramatický kroužek. Jejich hry vycházejí většinou z televizních příběhů, seriálů, zábavných pořadů nebo konkrétních hrdinů a hrdinek“*.³

Svět kolem nás divadelně konstruujeme. Pokud nás v našem životě něco zasáhne, máme potřebu to pak svému okolí dramaticky převyprávět. K tomu používáme změny hlasu, dramatické pauzy, gestiku, haptiku a proxemiku.⁴ Popisujeme různé postavy, pro různé obecnostvo popisujeme události různými způsoby. Když se nám to hodí, tak nějakou

---

² Pojem dramaterapie je vysvětlen v kapitole 3 s názvem Důležité pojmy

³ JENNINGS, Sue. *Úvod do dramaterapie: divadlo a léčba : Ariadnina nit*. Praha: Asociace dramaterapeutů České republiky v nakl. Jalna, 2014. ISBN 978-80-86396-79-8.

⁴ Haptika se zabývá významem lidského dotyku v komunikaci. Proxemika zkoumá význam prostoru a vzdálenosti mezi lidmi.

informaci vynecháme, a někdy zase něco přidáme, aby bylo vyprávění poutavější. Toto přehrávání různými způsoby, různým lidem na různých místech nám rovněž může pomoci pohlédnout na situace jinými očima a najít v nich nový význam. Toto znázorňování nám zprostředkovává jistý distanc a zároveň možnost prožít si situaci znovu a jinak.

Pro pochopení sociálního divadla je důležité si uvědomit, že potenciál k dramatické práci máme všichni. Správná dramatická práce s pomocí dramaterapeuta nebo dramatické výchovy nám ho může pomoci rozvinout, eventuálně nabídnout i léčebný efekt v rámci celého procesu.

2 Sociální divadlo - vlastní definice a formy

Do sociálního divadla by bylo možné se správně volenou argumentací zařadit mnoho typů představení. Mohlo by jít o divadlo pro děti či seniory s tím argumentem, že se snažíme o inkluzivní kulturní náplň pro všechny věkové skupiny. Stejně tak sem můžeme zahrnout divadlo tématicky zaměřené na životní krize, psychologii, uprchlictví, bezdomovectví, různé patologie nebo například osoby, které jsou zasaženy exekucí. Pojem „sociální“ je pojmem opravdu širokým, a tak sociální divadlo zasahuje i do celé škály vědních disciplín. Mezi nimi jsou například estetika, výtvarné umění, komunikace, psychologie, psychiatrie, psychopatologie, arteterapie, dramaterapie, výchovná dramatika, artefiletika, sociální a kulturní antropologie a mnoho dalších.

Já konkrétně se v tomto širokém spektru, do kterého by se dalo schovat téměř vše, zaměřuji na sociálně, psychicky a fyzicky znevýhodněné jedince, uvádím u každého pár příkladů a zmiňuji jejich stručná specifika a kontext tvorby. Prostřednictvím své práce bych tedy chtěla vytvořit průřez nejrelevantnějších informací, pojmů a příkladů ze sféry sociálního divadla, který by mohl sloužit jako odrazový můstek pro hlubší bádání v konkrétní specifické kategorii. Sociální divadlo jako termín v této bakalářské práci bude znamenat divadelní práci s lidmi s nějakým znevýhodněním, kteří nejsou divadelními profesionály, ale mají touhu vystupovat na jevišti před diváky. To celé za účelem začlenění, naplnění, terapie, změny nebo osvěty.

3 Důležité pojmy

Dramaterapie

Je formou léčby pomocí dramatického vyjádření. Dramatického umění se užívá v různých zařízeních při práci s lidmi, kteří mají nějaké problémy či postižení. V České republice sdružuje dramaterapeuty Asociace dramaterapeutů České republiky, v rámci Evropy je to pak European Federation of Dramatherapy. Dramaterapeutické metody se přizpůsobují potřebám lidí ve skupině, se kterou pracujeme. Mezi tyto metody patří hlasová výchova, pohyb a tanec, divadelní činoherectví, improvizace, loutkářství, práce s textem a maskami.

Místem, kde se dramaterapie odehrává, mohou být školy a školky, psychiatrické nemocnice, veřejné produkční domy a soukromé produkce, komunitní centra, stacionáře, vězení. Dramaterapie se v ČR dá studovat na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

⁵ Dramaterapie by se měla řídit etickým kodexem a profesními pravidly. ⁶

Sociální divadlo

Pojmem sociální divadlo je myšlena dramatická tvorba s lidmi, kteří většinou nejsou divadelními profesionály. Účastní se ho lidé patřící do nějaké sociální menšiny, která je v určitém znevýhodnění. Může jít o bezdomovce, prostitutky, vězně, fyzicky i psychicky postižené. Sociální divadlo si klade za cíl sociální integraci těchto osob, seznámení veřejnosti s problematikou a vyvolání diskuze na dané téma, reflektování a změnu společnosti.

Supervize

Supervize představuje klíčovou oblast profesního růstu, která je spojená hlavně s prací s lidmi prostřednictvím sociálních služeb, psychoterapie a poradenství. Přesahuje ale i do dalších oblastí práce s lidmi, jako je školství, firemní management a podobně.

Supervizor zde funguje jako průvodce, který pomáhá jednotlivcům, týmům nebo skupinám reflektovat a vnímat vlastní práci a vztahy a hledat nové přístupy k řešení problémů. Cílem supervize je posílit porozumění dané situaci a rozvíjet nové perspektivy profesního chování. Současně slouží i jako model učení. Výsledkem by mělo být zvýšení kvality a efektivity práce a prevence profesního vyhoření. Supervize může mít pozitivní dopad nejen na supervidovaného, ale také na jeho klienty, žáky a zaměstnance. ⁷

---

⁵ Program se dá studovat jako dvouleté navazující magisterské studium s přiděleným titulem Mgr.

⁶ Etický kodex asociace dramaterapeutů v příloze 1

⁷ Co je supervize <https://www.supervize.eu/o-supervizi/co-je-supervize/>, vyhledáno 28. 6. 2023

MPVS

Ministerstvo práce a sociálních věcí je státní orgán, který se zabývá oblastí práce, zaměstnanosti, sociálních věcí a sociálního zabezpečení. Jeho cílem je zajistit sociální stabilitu a rovné příležitosti pro občany ČR. Ministerstvo se zaměřuje na podporu zaměstnanosti, rekvalifikaci pracovníků, ochranu pracovních práv a zlepšování pracovních podmínek. Dále se stará o sociální politiku, která zajišťuje sociální péči a ochranu pro zranitelné skupiny obyvatelstva. Vydává oficiální strategické dokumenty, které popisují níže v této práci.⁸

Autorství

Jedním z hlavních aspektů, který spojuje níže popsané rituály, Divadlo utlačovaných a projekty moderního sociálního divadla v následujících kapitolách je kromě otevřenosti dialogu právě proces autorství. Tedy proces, ve kterém všichni účastníci mají k danému dění autorský vztah. Nejsou zde dány klasické role, ale obsah se odvíjí od dané události, problému a znevýhodnění právě prostřednictvím autorské tvorby. Dramata, která jsou vytvářena těmito lidmi, mají charakter autobiografického díla s prvky existencialismu a po jejich zpracování by mělo dojít k sebeuvědomění, sebehodnocení a v nejlepším případě i sebenaplnění.

*„Autorské divadlo neprovádí, neinterpretuje nedokončené dramatické texty, ale vzniká přímou prací na tématech, jak se rozvíjejí při společné aktivitě členů autorského tvůrčího týmu inscenace“.*⁹

Autenticita

Autenticita je schopnost lidí sdílet své skutečné pocity, emoce a názory bez přetvářky. Divadlo se tak může stát prostředkem pro autentickou komunikaci a porozumění mezi účastníky. Autenticita je klíčová pro vytvoření bezpečného prostoru, kde se mohou lidé otevřeně vyjadřovat, sdílet své zkušenosti a navzájem se respektovat.

Zahrnuje věrnost vlastním hodnotám, sebepoznání a schopnost být pravdivým ve vztahu k sobě i k ostatním. Být autentickým znamená být opravdovým a nezaměnitelným ve svém projevu a jednání.

---

⁸ Aktuálním ministrem MPSV v době psaní této práce je Ing. Marian Jurečka. Více informací k naleznutí na oficiálních stránkách ministerstva <https://www.mpsv.cz/web/cz/o-mps-v>

⁹ ŠPLÍCHALOVÁ, Kateřina a Vladimír NOVÁK. Problematika režie a dramaturgie ve specifické divadelní skupině: (s divadelníky s mentálním znevýhodněním). V Praze: Výzkumné pracoviště katedry alternativního a loutkového divadla Divadelní fakulty AMU, 2016. ISBN 978-80-86102-99-3, která čerpala z KOVALČUK, J. Znak autorského divadla. In Přednášky o divadle a umění. Habilitační a profesorské přednášky pedagogů Divadelní fakulty JAMU v letech 1990 - 2007. 1. vyd. Brno: JAMU, 2007, s.106

„Autenticita na divadelní scéně je spolu s otevřeností diskusi tím hlavním, co spojuje žánry a formy sociálního, aplikovaného divadla a představení pracující s konceptem divadla utlačovaných Augusta Boala“.¹⁰

Inkluze

Inkluze je princip a proces zahrnutí, podpory a respektování všech lidí bez ohledu na jejich rozdílné schopnosti, dovednosti, rasu, etnický původ, pohlaví, sexuální orientaci, náboženské vyznání nebo jakýkoliv jiný identifikační znak. Inkluze usiluje o vytvoření prostředí, ve kterém se všichni jedinci cítí přijati, respektováni a mohou plně a aktivně participovat ve společnosti. Cílem inkluze je odstranění bariér, diskriminace a nerovností za účelem toho, aby každý mohl plně rozvinout svůj potenciál a mít rovné příležitosti ve všech oblastech života, včetně vzdělání, zaměstnání, kultury a veřejného prostoru.

UTV

Univerzita třetího věku je možnost vzdělávání pro lidi v pokročilém věku, která zajišťuje odborné vzdělání většinou za symbolický poplatek. Cílem Univerzity třetího věku je podpořit celoživotní vzdělávání, sociální interakci a aktivní zapojení seniorů do společnosti. UTV přispívá k udržení duševního zdraví, rozvoji osobnosti a rozšíření sociálních vazeb starších lidí. Tím také pomáhá zlepšit jejich kvalitu života a pocit smysluplného zapojení i v pozdním věku.

Site-specific

Site-specific¹¹ divadlo je forma divadelního umění, která se vytváří a provádí na konkrétním místě mimo tradiční divadelní prostory. Toto divadlo využívá charakteristiky a kontextu daného místa, jako je veřejné prostranství, budova, přírodní lokalita nebo průmyslový areál, a integruje je do samotného představení. Site-specific divadlo přináší interakci mezi diváky, herci a prostředím, což vytváří unikátní zážitek pro publikum a zvýrazňuje vztah mezi uměním a místem. Tímto způsobem se divadelní dílo stává součástí a odrazem daného prostoru, přičemž mění vnímání a význam prostředí.

Playback theatre¹²

Dramatická forma, která staví na převyprávění nějaké traumatické události nebo nepříjemných životních zkušeností účinkujících. Je postaveno na výpovědi diváků a

---

¹⁰ Marta Martinová v kulturním čtrnáctidenníku A2 z 22. 4. 2020 str. 2 Celé číslo se zaměřovalo na téma sociálního divadla.

¹¹ V doslovném překladu určený nebo specifický místem.

¹² V doslovném překladu přehrávání divadlem. Pojem je uvedený, kvůli kapitole o The Freedom Theater na str.

následném dramatickém ztvárnění hereckého týmu. Je založena na improvizaci a může být využívána jako určitá forma nenásilného politického odporu.

Sociální aktivizace

Aktivizace je termín často používaný v oblasti sociálních služeb, který znamená návrat k aktivitám, které klienti, například v domovech důchodců, dříve provozovali a nyní se k nim vrací za účasti sociálních pracovníků. Má povzbuzovat jejich fyzickou a kognitivní aktivitu. V širším slova smyslu může znamenat i celkovou mobilizaci jednotlivce nebo skupiny lidí s cílem přimět je k nějakému společnému cíli nebo aktivitě většinou se společensky prospěšným záměrem.

Fundraising

Fundraising je proces získávání finančních prostředků pro různé typy organizací a charitativních aktivit. Jeho náplní je většinou oslovování dárců, žádání o granty, a další metody, které umožňují organizacím financovat svou činnost a projekty. Díky fundraisingu mohou neziskové organizace dosahovat svých cílů a provádět důležité společenské, kulturní a další prospěšné iniciativy.

4 Historie

4.1 Rituály

Ke kořenům sociálního divadla bychom mohli jít tak hluboko, jako sahají samotné dějiny divadla obecně – a to až k mýtům a rituálům. Ty sloužily dříve například k pochopení smrti a vyrovnání se s ní. Ritualizace životních událostí jako je svatba, pohřeb nebo například narozeniny je možným prostředkem tvorby dramatické formy a struktury. Každý člověk na této planetě se již aktivně či pasivně s nějakým rituálem setkal. Týkají se většinou víry, oslav a smrti. Rituál má svým způsobem dramatickou formu: je to sdílená událost, kde každý z účastníků zaujímá nějakou roli, ví, jak se má chovat a jak daná událost bude postupovat. U divadla je ten rozdíl, že účastníci, to znamená diváci, jsou náhodní, zatímco u rituálu má většinou každá osoba svou úlohu a tedy význam své přítomnosti. Rituály nás provázejí životními změnami, ať už pozitivními či negativními, a pomáhají nám se s těmito procesy lépe vypořádat. Například taková svatba je velmi divadelní událostí. Jsou zde aktéři jako nevěsta, ženich, svědci, družičky, které zaujímají své role a vědí přesně, jak se mají chovat. Mají speciální kostýmy, tedy šaty, závoje a saka, každá role jej má více či méně daný. Přednáší se zde pevně daný, někdy starý text. Ideálním scénářem by měla být odpověď „ano“ na otázku, zda si aktéři berou jeden druhého. Zde můžeme vidět jistou divadelní strukturu.

Popsat všechny zahraniční projekty z minulého tisíciletí by mohlo být vyčerpávající a není to ani cílem této práce. Nicméně jsou zde dva projekty, které se mi zdají pro nastínění začátků specifické tvorby zásadní a jsou jimi Divadlo utlačovaných Augusta Boala a Bread and Puppet Theatre, které zde představuji.

4.2 Divadlo utlačovaných

Další důležitý zdroj v historii sociálního divadla povede k brazilskému divadelnímu režisérovi, dramatikovi, teoretikovi, spisovateli a pedagogovi Augustu Boalovi, který od 70. let 20. století vytvořil tzv. **divadlo utlačovaných**. Jaké osoby konkrétně považuje za utlačované či znevýhodněné je formulováno v deklaraci Mezinárodní organizace divadla utlačovaných.¹³

Tento nástroj byl původně vynalezen v rámci Boalovy práce s nejchudšími, jako byli rolníci a dělníci. Boal se snažil o zlepšení situace nejslabších členů brazilské společnosti, ale jeho

---

¹³ Declaration of principles of the Theatre of the Oppressed <https://tdd.org.ua/en/declaration-principles-theatre-oppressed>. Vyhledáno dne 28. 7. 2023

princip je dobře přenositelný i do jiných zemí a kultur. Dnes je hojně využíván po celém světě za účelem politického a sociálního aktivismu, řešení konfliktních situací, komunitní práce, terapie a otázek týkající se legislativy a byrokracie státu. Lenka Remsová ve své disertační práci o Divadle utlačovaných mluví dokonce jako o jakési revoluci. *„Arzenál“ různých technik divadla utlačovaných, který Boal vytvořil, považoval za zbraň v politickém boji proti útlaku ve své zemi. Pomocí této „zbraně“ chtěl docílit revoluce, především takové revoluce, která se dotýká otázek etiky lidského bytí. Revoluce, která se odehrává v každém jednotlivém člověku díky estetickému procesu zkoumání, odhalování a poznávání sociální reality, jíž jsme všichni součástí.“*¹⁴

Boalovo divadlo utlačovaných vychází z přesvědčení, že kritické myšlení je klíčové pro osvobození od útlaku. Tato divadelní metoda je zaměřena především na skupiny, které nejsou ve společnosti dostatečně slyšeny a zároveň předpokládá, že v konkrétním sociálním kontextu se kdokoliv může ocitnout v situaci utlačovaného.

Divadlo utlačovaných se zaměřuje na různé situace. Mezi nimi je vážné porušování lidských práv, diskriminace menšin, životní traumata a akutní aktuální problémy, jako je například epidemie.

Tato divadelní forma oslovuje lidi, kteří tyto situace zažili a často nemohou nebo nedokážou změnit svou pozici ve svůj prospěch. Divadlo utlačovaných je považováno za jednu z nejpřímějších a neúčinnějších forem sociálního a participativního divadla. Může také sloužit jako druh terapie pro skupiny lidí, kteří sdílí podobné problémy. Jeho cílem je pojmenovat konfliktní situaci ve skupině, analyzovat ji a zkoumat perspektivu protistrany. Tímto způsobem divadlo utlačovaných přispívá k osobní změně a úpravě reality, přičemž představení funguje jako simulátor konfliktu.

Jedním z hlavních rysů divadla utlačovaných je skupinovitost. Obvykle se neřeší jen jeden konkrétní problém jednotlivce, ale celospolečenský problém, který sužuje celou skupinu. Výsledkem tohoto procesu je tak poznání, uvědomění a pochopení důvodu vlastního jednání a stejně tak chování druhých. Nicméně není výjimkou, že se pomocí divadla utlačovaných řeší i na první pohled velice soukromý problém, jako je domácí násilí¹⁵ nebo ženská frustrace z nerovné pozice v manželství. Je možné tak dojít k závěru, že to, co se zpočátku zdálo jako ojedinelý problém, řeší mnoho lidí okolo vás.

---

¹⁴ REMSOVÁ Lenka, disertační práce DIVADLO UTlačOVANÝCH A JEHO EDUKAČNÍ MOŽNOSTI V SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE 2011 str. 35

¹⁵ Ukázka <https://www.youtube.com/watch?v=Knl2gFqlqXE&t=1804s> v minutě 19:22, hrají ženy, které zažily domácí násilí a zaměstnankyně azylového centra Acorus, Vyhledáno 2. 7. 2023

Výhodou divadla utlačovaných totiž je, že se dá aplikovat téměř na všechny skupiny obyvatelstva. Může být funkční i například u učitelů, kteří se cítí být nedostatečně ohodnoceni, nebo u studentů, kteří cítí, že s nimi není zacházeno dobře.

Divadlo utlačovaných má svůj význam v tom, že dává slovo těm, kteří nejsou slyšet - zprostředkovává jim možnost si o něj říci. Už jen samotný vznik jakékoliv formy tohoto divadla je krok k lepšímu.

4.3 Bread and Puppet Theater

Spolek Bread and Puppet je průkopníkem komunitního divadla. Byl založen Peterem Schumannem před padesáti lety na farmě ve Vermontu a představuje příklad divadelního hnutí s politickým a sociálním zaměřením. Bread and Puppet se specializuje na výrobu loutek a scén ekologickou cestou a jeho představení často reflektují politické problémy a sociální témata. Divadlo přitahuje diváky z širokého okolí a organizuje pravidelné nedělní představení, ve kterém kombinuje cirkusové prvky, hudbu a své charakteristické velké loutky. Zajímavým faktorem Bread and Puppet je jeho soběstačnost, nezávislost a odmítání finanční podpory od firem a veřejné správy. To jim umožňuje udržovat si uměleckou svobodu a autenticitu. Ačkoliv se Bread and Puppet Theater nevyznačuje přímo prací se sociálně slabými skupinami, domnívám se, že díky silné komunitní práci na důležitých sociálních tématech, jakým byla třeba válka ve Vietnamu nebo masakr salvadorských a guatemalských indiánů spojený se strádáním uprchlíků, má zmínka o něm v této bakalářské práci své místo.¹⁶

---

¹⁶ Bread and Puppet Board of Directors, About B & P's 60 Year History <https://breadandpuppet.org/about-b-ps-50-year-history>, vyhledáno 20. 6. 2023

5 Sociologický a psychologický rozměr

Pokud prožíváme strach z nějaké události, její dramatizace nám může pomoci ji psychicky zvládnout. Také nám simulace toho, čeho se bojíme, může přispět k osvojení si schopností, které nám pomohou danou situaci vyřešit. Je důležité si položit otázku, zda je realita opravdu stejná, jako daná obava v naší hlavě. Dramatizace události nám pomůže podívat se na onu situaci z jiného úhlu pohledu a přesvědčit nás, že věc, na kterou myslíme, není tak zlá, jak se zdá.

Lidem se často stává, že řeší nějakou situaci nebo problém, který je velmi tížící, ale po kvalitním spánku vidí danou situaci úplně jinak nebo na ní dokonce najdou řešení. Ve spánku dochází ke zpracování myšlenek, emocí a zážitků v dramatické formě a to nám následně po probuzení může ulevovat. Tato teorie podporuje dramatizaci okolností jako účinnou formu terapie.

Pokud pracujeme na své dramatické imaginaci a rozvíjíme ji, může nám to pomoci rozvést naše vědomí, empatii a porozumění každodenním situacím. Drama může lidem pozitivně přispět rovněž v individualizaci a socializaci. Pomocí dramatu a dramatického jednání můžeme také pochopit význam morálky. Máme možnost se stát někým jiným nebo se do něj vcítit. Vidíme, jaký dopad má chování postav na ostatní aktéry a jak se pak postavy ohledně tohoto chování cítí. Poznáváme, jak lze určitým chováním ostatním ublížit. To nám může pomáhat k rozvinutí empatie a stanovení si vlastních morálních hodnot, jelikož si v tomto procesu daný pocit zvnitřňujeme a přicházíme si na něj sami.

Výše popsané nám může být užitečné nejen k pochopení sebe sama, ale i ostatních lidí. Velké množství her může vést k lepšímu porozumění osobám majícím blízko k patologickému chování. Už ve starověkých řeckých a římských hrách nebo u Shakespeara se objevovaly motivy různých krajních psychických stavů, dysfunkčních rodin, traumat, zrad a nevěry. V něčem se tyto příběhy budou často shodovat právě s tím, o čem přemýšlí dnešní člověk v souvislostech svého vlastního života.

Podstata terapie pomocí dramatu je v tom, že se zde rozlišují dvě reality - dramatická a reálná. Je třeba tyto dvě složky sledovat a porozumět jim. Právě bariéry mezi „jen jako“ a skutečností mohou usnadnit dramatickou akci a tím i terapeutický proces.

Tématu, zda sociální divadlo má či nemá smysl, se věnovalo již několik studií. V roce 2005 začala britská vláda ve spolupráci s University of Central Lancashire a Anglia Ruskin University mapovat dopad kulturních projektů zaměřujících se na práci s mentálně

postiženými osobami. Z výzkumu vyplynulo, že umění pomáhá zlepšovat sociální vazby a lidé se díky němu cítí být méně izolovaní. Toto zjištění a další podnětné informace vyšly v rámci závěrečné zprávy z roku 2007 nazvané *Mental Health, Social Inclusion and Arts: Developing the evidence base* v překladu *Duševní zdraví, sociální začleňování a umění: dokumentace výchozích materiálů*.

Na základě mnoha výzkumů došlo ke zjištění, že pro většinu těchto projektů platí tvrzení, že účast v uměleckých skupinách vede jedince k lepší sebedůvěře a činí ho více aktivním, což vede ke zlepšení jeho duševního zdraví. Zjistilo se také, že umění poskytuje relaxaci a redukuje stres. Potvrdilo se i to, že sociální kontakt s ostatními v bezpečném prostředí umenšuje sociální izolaci a prohlubuje důvěru. Nicméně výzkumy nepotvrdily premisu, že by umění celkově pomáhalo redukovat konzumaci medikace nebo využívání zdravotnických služeb.

Sociální divadlo má do budoucna také velký potenciál ve spolupráci se středními a vysokými školami. Pokud se školy propojí s vhodnými sociálními projekty, mohlo by se toto spojení stát výkonným nástrojem pro edukaci studentstva, prohloubit jejich empatii a porozumění a potenciálně zabraňovat kriminalitě a šikaně.

Dalším aspektem, který nesmíme opomenout je fakt, že by herci účastníci se sociálních projektů měli být řádným způsobem honorováni a tím i motivováni. Náležitá výplata vede k většímu pocitu začlenění do společnosti. Díky ní lidé nabývají pocitu jistoty, stability, sebedůvěry a sebeúcty, což vede ke smysluplnější životní angažovanosti.

6 Praxe

6.1 Sociální

6.1.1 Úvod

Divadlo může pomoci v řešení rozličných sociálních problémů. Tím může přispět k zlepšení kvality života lidí z těchto komunit, začlenění se do normální společnosti, nebo v případě divadla v nemocnicích pomoci přejít na jiné myšlenky a tím i psychosomaticky zlepšit aktuální zdravotní stav.

Projektů zaměřených na sociální témata je nespočet. Já jsem vybrala takové projekty, které reprezentují široké spektrum sociálních témat jako bezdomovectví, rasu nebo izolovanost od zbytku světa, kvůli pobytu v nemocnici. Zásadní mi pak z těchto příkladů přijde festival Případ pro sociálku, který může sloužit jako jakýsi veletrh sociálního umění a seznamuje diváky s rozličnou sociální tvorbou z celé České republiky.

6.1.2 Spolek CO ČUMIŠ

Spolek byl založen v roce 2016 a věnuje se hlavně dokumentárnímu a sociálnímu divadlu. Hlavními představitelkami jsou režisérka Zuzana Burianová a herečka Barbora Šupová. Pracují hlavně s ženami – herečkami, které mají zkušenost s životem bez domova. V rámci své tvorby vycházejí z hovorů s herečkami o problému, který se jich týká. Stálou scénou spolku je žižkovské divadlo Venuše ve Švehlovce. Hlavním spolupracovníkem a partnerem spolku je organizace Jako doma, která se zabývá ženským bezdomovectvím a řeší otázky sociální a genderové rovnosti. Jejich inscenace upozorňují na sociální problémy jako je exekuce, černá práce nebo azylové bydlení. Jedním z příhodných integračních nástrojů spolku je i to, že lidé bez domova mají na jejich představení vstupné zdarma. Dále pak vyjíždí za hranice divadla, a tak uskutečnili například besídku v azylovém domě nebo uskutečnily projekt „CO ČUMIŠ venku: Jako doma hledá azyl v Přístavu 18600“. Cílem besídky bylo najít nové místo pro komunitní centrum organizace Jako doma. Jedním z pozitivních dopadů této organizace je například to, že některé členky dostaly díky účasti v představení sociální bydlení, které dříve měly problém sehnat. Spolek premiéruje své inscenace v rámci festivalu Případ pro sociálku. Mají za sebou již tři inscenace a to CO ČUMIŠ?!, CO ČUMIŠ 2 tentokrát z azylu a CO ČUMIŠ 3 A jestli neumřela, pracuje tam dodnes. První z nich bych vám ráda představila.¹⁷

---

¹⁷ Webové stránky hlavní představitelky Zuzany Burianové <https://www.zuzanaburianova.net/cocumis>, vyhledáno 12. 6. 2023

6.1.3 Inscenace CO ČUMIŠ?!

Autorská dokumentární inscenace z roku 2016 v režii Zuzany Burianové a Barbory Šupové vznikla v rámci spolupráce obecně prospěšné společnosti Jako doma¹⁸ a Divadla ve Švehlovce. Ženy bez domova se zde představily nejen jako amatérské herečky, ale také jako autorky. Scénář byl vytvořen na základě jejich vlastních záznamů a poznámek, které si pořídily během několika týdnů v Praze. Během představení se každá z hereček snažila svým vlastním způsobem, například skrze básně, přiblížit posluchačům svůj pohled na konkrétní místo ve městě a každodenní události, kterých si procházející nevšimnou.¹⁹ Inscenace byla tradičně uvedena v rámci sociálního festivalu Případ pro sociálku, který představuje různé druhy sociálně angažovaného divadla z celé České republiky. Ten bych zde také ráda představila, neboť mimoděk vytváří skvělý přehled toho, co zrovna v tomto odvětví vzniká.

6.1.4 Festival Případ pro sociálku

Jde o festival sociálního umění, který se koná každý rok na Žižkově ve Venuši ve Švehlovce a má za sebou již osm ročníků. Obsahem festivalu nejsou jen divadelní představení, nýbrž přesahuje i do výtvarného umění a hudby a konají se zde například i debaty. Festival umožňuje setkání diváků se skupinami jako jsou Romové, ženy bez domova, lidé s Downovým syndromem a dalšími, kteří jsou na okraji společnosti. Celá akce se hlásí ke značce HateFree Fest, kterou zaštiťuje ombudsman České republiky. Dramaturgyní festivalu je již výše zmíněná Barbora Šupová. Součástí festivalu jsou představení týmů z celé České republiky a HateFree Stage zprostředkovaná organizací HateFree Culture, plná stand-upů snažících se o potírání násilí a nenávisti mezi lidmi. Případ pro sociálku není jedinou sociální událostí, kterou organizace HateFree Culture podporuje.²⁰ Mimo to spolupořádá i festival WILD!, který se zaměřuje na queer a LGBTI+ lidi, anebo Venušiny dny, které se zabírají ženskou problematikou. V rámci festivalu Venušiny dny se koná i materiální sbírka, která následovně putuje pro organizaci Jako doma, zaměřená na ženské bezdomovectví.

---

¹⁸ Jako doma je nezisková organizace věnující se ženskému bezdomovectví. Pravidelně spolupracuje na rozličných aktivitách <https://jakodoma.org/hlavni-stranka/>, vyhledáno dne 13. 6. 2023

¹⁹ Jana Soprová v článku Barbora Šupová: V tématech inscenací se něžně radikalizujeme <https://www.divadelni-noviny.cz/barbora-supova-v-tematech-inscenaci-se-nezne-radikalizujeme>, vyhledáno 13. 6. 2023

²⁰ Alena Julie Novotná v článku Osmý ročník festivalu sociálního umění Případ pro sociálku startuje 27. listopadu <https://www.divadlo.cz/?clanky=osmy-rocnik-festivalu-socialniho-umeni-pripad-pro-socialku-startuje-27-listopadu>, vyhledáno 1. 7. 2023

6.1.5 Romské divadlo Trajo

Romské amatérské divadlo z Rokycan. Název Trajo znamená „život“ a je odvozen od slova trajinejas, což znamená kočovat. Jeho představení DJELEM DJELEM mohli v Praze diváci vidět na podzim 2022 právě na výše zmíněném festivalu Případ pro sociálku. Inscenace je o migraci Romů do Velké Británie, kde pět let žila sama zakladatelka souboru. Tou je Ilona Ferková, autorka romsky psané literatury. Herecký soubor tvoří 11 amatérských romských herců.²¹

6.1.6 Loutky v nemocnici

Projekt loutky v nemocnici je zapsaný spolek vzniklý již v roce 2005, nicméně činnost zakladatelů započala již v roce 2002, kdy Marie Míková a Ottokar Seifert poprvé zavítali s loutkami do nemocnic. Finanční podporu získali od Česko-německého fondu budoucnosti, postupně začali vyjíždět i mimo hlavní město, a netrvalo dlouho a projekt se podařilo rozšířit i na Slovensko. Postupem času se organizace rozrostla a v současné době má za sebou řádově stovky produkcí.

Mezi primární aktivity loutek v nemocnici patří jednorázové návštěvy nemocnic a léčebných ústavů, týdenní programy v nemocnicích a léčebných ústavech, návštěvy pacientů na ambulancích a pohotovosti, návštěvy letních táborů pro chronicky nemocné a handicapované děti a individuální práce s konkrétními pacienty ve spolupráci s lékaři. Loutky v nemocnici fungují pro všechny klienty a subjekty bezplatně. Důležité pro ně je vícezdrojové financování. Organizaci podporují desítky tisíc dárců, kteří se o nich často dozvěděli přímo v nemocnici. Zásadním dárcem je také společnost Kofola nebo Mibcon. V minulosti byly podporovány i společnostmi Agrofert, spolupráce však byla přerušena. Z dohledatelných informací je zřejmé, že Loutky v nemocnici mají bohatou tradici a své místo na scéně sociálních aktivit. To se odráží na počtu sponzorů a přispěvatelů, kteří jejich aktivity podporují.²²

6.1.7 The Freedom Theatre

Je projekt, který má ve své podstatě velice blízko k Divadlu Fórum Augusta Boala.

The Freedom Theatre je kulturní centrum působící v palestinském uprchlickém táboře ve městě Dženín. Zaměřuje se na playback divadlo a tímto způsobem umožňuje vyjádřit nelehké životní příběhy. Slouží i jako nástroj pro utváření identity a společenství. V rámci The Freedom Theatre probíhají kurzy a workshopy zaměřené na vzdělávání mladých lidí v

²¹ Jana Šustová, Amatérské romské divadlo Trajo vystoupí 2. prosince v Praze s inscenací o migraci Romů do Británie <https://radiozurnal.rozhlas.cz/amaterske-romske-divadlo-trajo-vystoupi-2-prosince-v-praze-s-inscenaci-o-migraci-8872308>, vyhledáno 23. 6. 2023

²² Výroční zpráva loutek v nemocnici 2020, https://loutkyvnemocnici.cz/download/VZ_LVN_2020.pdf, vyhledáno 29. 6. 2023

divadelním i filmovém odvětví. Účastníci se učí tvůrčímu psaní, zkoumají různé aspekty divadelní tvorby a připravují divadelní produkce na místní i mezinárodní úrovni. Kulturní centrum se rovněž zaměřuje na interaktivní představení, které zprostředkovává například putovní autobus Freedom Bus, který propojuje umělce s lidmi zasaženými válkou z těchto komunit. Účelem Freedom Busu je pomoci účastníkům skrze divadelní ztvárnění překonat válečná traumata.

The Freedom Theatre vytváří také radikální divadelní hry, které kriticky reflektují izraelskou okupaci palestinského státu a sociokulturní podoby arabské společnosti. Svými produkcemi podněcuje diváky k přemýšlení a provokativním otázkám, které odrážejí aktuální politickou situaci a stav lidských práv v regionu.

Přes své úsilí však divadlo The Freedom Theatre čelí náročným výzvam. Tvorba divadla s tímto zaměřením by mohla vést k propagandě a stereotypizaci identity Palestinců a Izraelců. Jejich cílem by mělo být se tomuto pokud možno co nejvíce vyhnout.

Aplikované divadlo musí být opatrné, aby zamezilo jednoduchému zobrazování složitých situací a nebezpečné generalizaci. Namísto toho by mělo nabízet estetiku empatie, která podporuje komunikaci, dialog a porozumění mezi různými kulturami.

The Freedom Theatre vnáší do života uprchlíků a válečných obětí možnost sdílet své trauma, což jim pomáhá vyrovnat se s bolestí. Tímto způsobem umění slouží jako nástroj nejen pro tvorbu divadelních her, ale také jako prostředek sociálního odporu, sdílení a společenské změny.²³

6.2 Senioři

6.2.1 Úvod

Senioři se často cítí osamělí, nepotřební a mají pocit, že nerozumí mladé generaci. Někteří se dokonce setkali s šikanou ze strany mladých lidí. Je pro ně proto těžké se začlenit do normálního chodu společnosti. Není výjimkou, že je také přepadají temné myšlenky na smrt, se kterými je těžké si poradit. Pomoci jim sdílet svá traumata, strachy, vzpomínky, nebo jen

---

²³ Shilpi Saini pro kulturní čtrnáctideník A2 z 22. 4. 2020 str. 11. Celé číslo se zaměřovalo na téma sociálního divadla.

být znovu mezi lidmi a necítit se tolik sám může poskytnou právě divadlo. Niže popisují několik organizací, které se orientují na seniory.

6.2.2 Organizace Život 90

Život 90 je zapsaný ústav sídlící na Praze 1, který původně začínal jako občanské sdružení. Organizace započala svou činnost již v roce 1990, a to aktivitami jako poradenství, aktivizační činnost nebo služba senior telefon, která zprostředkovávala linku první pomoci pro seniory. Postupem času se nabídka centra rozvíjela, začalo se žádat o další dotace, rozrostla se centra působení. V současné době organizace nabízí služby jako fyzioterapie, ergoterapie, pečovatelské služby, odlehčovací služby, tísňové linky a také právě divadlo. Co se týče financování, Život 90 funguje na grantovém fundraisingu. Za rok 2021 v rámci dotací a grantů organizace získala 41 470 000 Kč. Od firemních partnerů, nadací a nadačních fondů to bylo potom 5 768 000 Kč.²⁴

Myslím, že Život 90 by mohl sloužit jako pěkný příklad fundraisingového a partnerského systému fungování. Za partnery má většinou značky, které se stářím nějakým způsobem souvisejí. Jako příklad bych zmínila spolupráci s Nadačním a penzijním fondem České spořitelny, společností Pfizer nebo Slevomat. Důvodem, proč zde organizaci Život 90 zmiňuji, je jejich provozování divadla zaměřeného na seniory.

6.2.3 Divadlo u Valšů

Divadlo u Valšů, které funguje pod organizací Život 90, jsem se rozhodla v této práci zmínit kvůli tomu, že je to ta nejsignifikantnější organizace spojující pojmy senioři a divadlo. Je vhodné pro návštěvu staršími diváky už jen díky bezbariérovému vchodu do sálu a k toaletám. Co se týče herců, působí zde mnoho lidí v důchodovém věku. Jsou to ale z většiny profesionální herci, takže se zde konkrétně nejedná o integraci seniorů z ulice do procesu tvorby. V současnosti jsou to Dana Kolářová, Pavel Nový, František Novotný, Jan Čenský. V minulosti zde působili Květa Fialová, Lubomír Lipský, Carmen Mayerová, Luba Skořepová, Libuše Švormová a desítky dalších.

V cyklu Legendy opery divadlo uvádí medailonky špičkových operních pěvků a pěvců, kteří jsou už v důchodu. V cyklu Legendy českého jeviště přináší svědectví o českém divadle 60. let minulého století. Věnovali se například Daně Medřické, Karlu Högerovi, Josefu Kemrovi, Radovanu Lukavskému, Miloši Kopeckému a dalším. Repertoárem se tedy na seniory zaměřují dostatečně.

---

²⁴ Informace jsou k nalezení ve výroční zprávě Života 90 za rok 2021

I v pozicích zajišťujících provoz divadla zde působí seniorky. Je zde inspektorka hlediště, uvaděčka, šatnářka.²⁵ Jak už jsem naznačila, chybí zde ale nějaká aktivní, dramatická činnost se seniory. Toto divadlo ve své práci zmiňuji právě kvůli tomu, že zde vidím velký potenciál pro divadelní práci s neprofesionálními herci v důchodovém věku, který ale zatím není využit.

6.2.4 Třetí věk Louny

Naopak divadelní soubor Třetí věk toto poslání naplňuje. Je složený z hereček, kterým je kolem sedmdesáti let. Svou tvorbou chce soubor poukázat na to, že divadlo a divadelní tvorba je pro všechny věkové kategorie a nikdy není pozdě s ním začít. Autorkou nápadu založit v Lounech takový soubor je ředitelka tamní městské knihovny Dagmar Kučerová. Ta v rámci projektu Třetí věk přizvala k práci plzeňskou režisérku Renatu Vordovou, která se dlouhodobě snaží o aktivizaci seniorů. V rámci projektu se snaží nabídnou seniorkám zkušenost, kterou ještě nezažily. Zabývají se tématy jako erotika ve stáří, smrt a umírání.

Původně tvůrkyně spoléhaly na dramatické či divadelní texty, ale postupem času se začaly obracet k osobnějším výpovědím. Jejich nejnovější inscenace Analéma se zabývá existenciálními otázkami života. Inscenace Stáří není pro zbabělce zase pojednává o milostném životě žen. Obě inscenace jsou koláží replik, které herečky vyslovují přímo za sebe. Stávají se divadelními postavami a nebojí se konfrontovat s minulostí, přičemž otevřeně přiznávají divákům i sobě samým své nejniternější pocity. Skrze divadlo se snaží vyrovnat s osobními zážitky a umožňují divákům nahlédnout do jejich hlubokých vzpomínek a emocí. Soubor Třetí věk uvádí novou inscenaci pravidelně každé dva roky. Režisérka souboru tvrdí, že výsledné představení je jen špičkou ledovce. Daleko důležitější je pak pro aktérky proces socializace, navázání důvěry jak ve své okolí, tak i samy v sebe a otevření se novým věcem. Celý proces totiž souvisí s dramaterapií.

Se souborem seniorky vyjely na festivaly Jiráskův Hronov nebo Wolkrův Prostějov, což jim umožnilo zapracovat i na mezigeneračnickému dialogu. Zakladatelka souboru tvrdí, že jejich práce je viditelná. Podle ní se díky divadelní práci členky souboru změnily, omladilo je to, dokonce začaly být uvolněnější a jinak se oblékat. Vnitřní svoboda se dostala na povrch a začala být hmatatelná.

---

²⁵ Informace pocházejí z emailové korespondence s uměleckým šéfem Divadla U Valšů Jánem Lormanem z 11. 4. 2023

Dalším pozitivním dopadem tohoto projektu je, že se stal inspirací pro další organizace ve městě. V některých základních školách totiž začali provozovat dopolední výuky pro seniory v rámci celoživotního vzdělávání.²⁶

6.2.5 Univerzity třetího věku

V tomto odvětví sledávám jako velmi přínosné fungování univerzit třetího věku. Na Akademii múzických umění v Praze je tato možnost k dispozici na všech fakultách. Věkovou hranicí pro účast je 50 let. Na DAMU je výuka dvousemestrální a složená z přednášek, seminářů a návštěv generálních zkoušek ve školním divadle DISK. Přednášky vedou renomovaní pedagogové ze všech sedmi kateder DAMU, mezi nimiž je například Petr Prokop z katedry produkce, bývalá dramaturgyně Národního divadla Marta Ljubková či největší odbornice na tvorbu J. Grotowského Jana Pilátová.

Pozitivním aspektem je rozhodně finanční dostupnost UTV, jelikož poplatek za studium činí 800 korun za oba dva semestry.²⁷ Pro srovnání uvádím, že poplatek dvou semestrů za klasické studium je 36 000 korun.

6.3 Handicapovaní a duševně nemocní

6.3.1 Úvod

Výhodou umění při práci s fyzicky postiženými lidmi je možnost rozvoje fantazie a představ. Co nemohou mít v reálném životě, mohou si představit, protože fantazie, narozdíl od fyzických schopností, nemá hranice. Pomocí dramatické práce pak mohou získat i lepší vztah ke svému tělu. Zuzana Pitterová z katedry autorské tvorby a pedagogiky tvrdí, že:

„Umění má moc a schopnost přestat tělo vnímat jen skrze překážky, skrze to, že tělo je jen něco, co nám umožní pohyb a posun vpřed. Spousta našich schopností je přece v naší hlavě. A ta nám prostřednictvím tvořivosti může otevírat cestu k tělu a k jeho nazírání. K

---

²⁶ Kristýna Franková pro Český rozhlas Vltava: Nechceme, aby nám tleskali ze soucitu. Třetí věk Louny ukazuje, že stáří je érou nekonečných možností <https://vltava.rozhlas.cz/nehceme-aby-nam-tleskali-ze-soucitu-treti-vek-louny-ukazuje-ze-stari-je-erou-7589920>, vyhledáno 23. 6. 2023

²⁷Více informací o UTV na <https://www.damu.cz/cs/studium/celozivotni-vzdelavani/univerzita-tretiho-veku/#uvod>.

tomu, abychom začali tělo vnímat třeba jako kreativní nástroj, jako hračku, která nás může inspirovat, nikoli omezovat“.²⁸

Ta mimo jiné vede program dialogického jednání s vnitřním partnerem pro fyzicky postižené. Toto dialogické jednání s vnitřním partnerem je psychosomatická, sebezkušenostní tvůrčí disciplína. Její koncept byl vyvinut v 60. letech autorem, hercem a psychologem Ivanem Vyskočilem a pokračuje v rámci výuky na pražské DAMU, kde je dále předáván a vyučován na katedře autorské tvorby a pedagogiky (KATaP).

Pitterová tvrdí, že v rámci dialogického jednání jde o to, využít své fyzické znevýhodnění jako potenciál. Podle ní na sebe takto lze nahlédnout z jiných stránek, tak, jak se neznáme. Je přesvědčena o tom, že díky dialogickému jednání mohou lidé přehodnotit postoj ke svému tělu.

Sama Pitterová je fyzicky postižená. Klíčový pro ni byl projekt v Divadle Archa Simulante Bande z roku 2012 pod vedením choreografek Veroniky Knytlové a Terezy Ondrové – tedy VerTeDance. Představení bylo postaveno na dvou zdravých a dvou handicapovaných performerkách. S představením projezdily svět a dokonce dostaly cenu zahraniční poroty na České taneční platformě. Díky tomu si Pitterová uvědomila, že jít uměleckou cestou i přes svůj handicap, nebo možná právě díky němu, má smysl. Uvědomila si, že ho nemusí skrývat nebo dělat, že neexistuje, ale že její tvorbě může dát jiný rozměr.²⁹

6.3.2 Divadlo Aldente

Je soubor z Brna, který je složen z mladých herců a autorů s Downovým syndromem, ale i profesionálů bez handicapu. Režisérkou a uměleckou vedoucí souboru je Jitka Vrbková. Soubor začal tvořit už v roce 2008, ale věnoval se zprvu hlavně syntetickému divadlu. S lidmi s downovým syndromem začal pracovat až od roku 2014, kdy přišel zlom kvůli tomu, že se jedné ze zakladatelek narodila dcera právě s tímto postižením. Nedlouho poté začaly vznikat první inscenace s dětmi s tímto syndromem. Ze začátku se věnovali hrám autorským, postupně přecházeli na interpretaci cizích her a textů. Produkční činnost divadla podporuje i organizace Nová síť v rámci programu Nová krev na scéně. Divadlo také pravidelně spolupracuje s akademickou obcí, v tomto případě s JAMU.

²⁸ Klára Antošová: Když handicap není překážka, ale inspirace. Příběh herečky, tanečnice a režisérky Zuzany Pitterové https://www.universitas.cz/osobnosti/10628-kdyz-handicap-neni-prekazka-ale-inspirace-pribeh-herecky-tanečnice-a-režisérky-zuzany-pitterove?fbclid=IwAR1QPQQ2kWRVCvTxc3SITHX7MHGWleBbgJhJZNWIfy-Xs7Aaafqsu7G_bw, vyhledáno 20. 6. 2023

²⁹ Klára Antošová: Když handicap není překážka, ale inspirace. Příběh herečky, tanečnice a režisérky Zuzany Pitterové https://www.universitas.cz/osobnosti/10628-kdyz-handicap-neni-prekazka-ale-inspirace-pribeh-herecky-tanečnice-a-režisérky-zuzany-pitterove?fbclid=IwAR1QPQQ2kWRVCvTxc3SITHX7MHGWleBbgJhJZNWIfy-Xs7Aaafqsu7G_bw, vyhledáno 20. 6. 2023

Finančně jsou podporováni Novou sítí, UniCredit Foundation, Národním plánem obnovy a kanadským start-upem Benevity Causes Portal. Rovněž používají na získávání financí platformu darujme.cz, takže zde můžeme vyzorovat celkem podařený fundraising. Dále jsou spolufinancováni granty a dotacemi Statutárního města Brno, Ministerstva kultury, městskou částí Brno Královo Pole a organizací Erasmus+.³⁰

6.3.3 Území nikoho

Jde o projekt, který vznikl v produkci vršovického kulturního domu Vzlet pod kurátorským dohledem dramaturgyně Marty Ljubkové, režiséra Jiřího Havelky a ředitele Vzletu Petra Prokopa. Při přípravě tohoto projektu se inspirovali pojmem „slepé skvrny“, který použil sociolog Daniel Prokop ve své knize se stejným názvem. Tímto termínem myslel místa ve společnosti, o kterých nevíme, protože je přehlízíme a nejsou nám zřejmá na první pohled. Tvůrci v projektu využili tohoto spojení a volně ho aplikovali na hledání neobjevených komunit, které se nacházejí kolem nás. Všichni tři výše zmiňovaní jsou zároveň vyučující na DAMU, a tak možná není náhoda, že se do projektu zapojili jejich studenti, studentky, absolventi a absolventky z katedry alternativního a loutkového divadla. Ti dostali ke své tvorbě stoprocentní svobodu. Tvrdí, že jim nejde o vytváření dalších inscenací, ale spíše o vědecký výzkum s pomocí umění. V rámci projektu vznikly čtyři inscenace. První s názvem Holky, můžu prosit? a premiérou v květnu 2022 se tématicky zaměřovala na samoživitelství z perspektivy žen a vznikla pod vedením režisérky Kláry Vosecké. Druhá POWER.POINT, která premiérovala v červnu 2022, se zaměřovala na jazyk, řeč a jejich strukturu. Vznikla v režii studentů Fedira Kise a Zuzany Šklíbové. Třetí Nitro 669 mapovala vršovická graffiti a byla vytvořena Radkou Caldovou, Františkou Malaskovou a Ludvíkem Pízou.³¹ Poslední, pro tuto práci nejzajímavější, je inscenace Příchozí.

6.3.4 Inscenace Příchozí

Toto představení vzniklo pod vedením absolventek KALD Eliškou Říhovou a Alžbětou Novákovou společně s organizací Asistence o. p. s., ve které jedna z tvůrkyň také pracuje. Představení má klasickou divadelní formu. Na jevišti performuje pětice lidí s různým handicapem, kteří jsou doplněni o herce a herečky z DAMU. Inscenace sleduje vnitřní život lidí s pohybovým omezením. Zkoumá jejich vztah s asistentem, ale zároveň i schopnost

³⁰ Výroční zpráva Divadla Aldente za rok 2022, <https://www.divadloaldente.cz/wp-content/uploads/2023/05/Divadlo-Aldente-vyrocní-zprava-za-rok-2022.pdf>

³¹ <https://vzlet.cz/program/uzemi-nikoho>, vyhledáno 29. 6. 2023

asistentů zvládat takovou práci. Zároveň inscenací chtějí u návštěvníků zmírnit strach z neznáma a přiblížit problémy a strasti těchto lidí, které si ani nejsme schopni představit. Představení je inspirováno skutečnými příběhy protagonistů. Premiéru měla inscenace v listopadu 2022. Právě té předcházela beseda s ředitelem obecně prospěšné společnosti Asistence Erikem Čiperou, která otevřela otázky nedostatečných prostředků od státu na asistenci pro lidi s postižením. Té se účastnily i vlivné političky, jako například náměstkyně ministra práce a sociálních věcí Zdislava Odstrčilová z KDU-ČSL nebo zmocněnkyně pro lidská práva Klára Šimáčková Laurenčíková. Výsledkem debaty, na kterém se všichni zúčastnění shodli bylo, že co se týče hrazené plné asistence handicapovaných, je Česká Republika až v řádech desítek let pozadu za ostatními státy a mělo by se s tím něco udělat.³² Právě k takovýmto diskuzím by sociální divadlo mělo vybízet.

6.3.5 Jiné jeviště

Jiné jeviště je zapsaný spolek zabývající se divadelní tvorbou ve specifických skupinách, a to především profesionální divadelní tvorbou s lidmi s mentálním postižením již od roku 2011. Styčným bodem pro spolek Jiné jeviště je město Neratov, kde pracovníci spolupracují s klienty pomocí divadelní tvorby a podílejí se tak na výzkumu i praktické činnosti tohoto specifického divadla. Nelze nezmínit, že zde pořádají i festival Mentetrál. Činnost spolku v minulosti zasahovala i za hranice Neratova. Například v květnu 2014 navštívili Prahu a v experimentálním prostoru NoD zde odehráli premiéru inscenace Generace FB, která zkoumala chování teenagerů na sociálních sítích a internetu. Orientován na Prahu zůstal spolek i poté, a to když začal spolupracovat s pražským souborem 11:55, který vznikl ze studentů a studentek katedry alternativního a loutkového divadla pražské DAMU. Pokračoval v tom, když poté začal spolupracovat s audiovizuálním projektem TAMURA vzniklým pod hlavičkou holešovického divadla Alfred ve dvoře. Hlavním středobodem zájmu však pro spolek zůstává práce s klienty z Neratova, zasahují však i například i do specializace Divadlo ve specifických skupinách v rámci výuky na DAMU. Hlavním cílem je prosadit význam specifického divadla na české scéně profesionálních divadel.³³

6.3.6 Mentetrál

Festival profesionálních divadel zabývající se tvorbou s lidmi s mentálním postižením Mentetrál se koná během letních prázdnin v Neratově v Orlických horách. Divadelní scéna

---

³² Ester Žantovská: Postavit se na vlastní kola. Inscenace přibližuje vnitřní život lidí na vozíku, <https://magazin.aktualne.cz/kultura/divadlo/postavit-se-na-vlastni-kola-uzemi-nikoho-prichozi/r~231d0d20724011ed9ae20cc47ab5f122>, vyhledáno 2. 2. 2023

³³ <http://jinejeviste.cz/> a výroční zpráva Jiného jeviště 2021, vyhledáno 3. 6. 2023

festivalu dokáže obsáhnout 250 diváků. Areál se neomezuje jen na vnitřní divadlo, ale poskytuje například i minikino, venkovní divadelní scénu, chill out zónu, bar a nebo scénu v Kosteletce nad Lázněmi Panny Marie. Na festivalu tradičně vystupuje kladenské Divadlo vzhůru nohama pracující s lidmi s mentální retardací. Dále jsme pak mohli na prknech Menteatrálu vidět soubory Divadlo Ujeto, Divadlo Aldente a v neposlední řadě místní Divadlo Jiné jeviště. Zajímavostí je, že vstupné na festival je zcela dobrovolné, takže je přístupný skutečně pro kohokoliv.³⁴

6.3.7 Mezi ploty a Bohnická divadelní společnost

Festival Mezi ploty je multižánrový festival odehrávající se v Psychiatrické léčebně Bohnice každý rok v květnu zaměřující se primárně na téma psychického zdraví. Nabízí široký hudební a doprovodný program, ale nechybí zde ani divadlo. V divadelním programu najdeme například brněnský soubor Aldente pracující s lidmi s downovým syndromem, Divadlo Ujeto nebo Divadlo ve dvou kufrech, které pracují s lidmi s mentálním postižením. Dále zde najdeme také místní Bohnickou divadelní společnost.

Festival se svým programem a workshopy zaměřuje na témata závislostí, psychických nemocí jako je deprese nebo anorexie a také následné pomoci. V rámci programu je možno se seznámit s různými formami terapie, třeba s canisterapií. Akci podporuje město Praha, Ministerstvo kultury a Ministerstvo zdravotnictví.³⁵

Bohnická divadelní společnost byla založena již v roce 1991 v Psychiatrické léčebně Bohnice. Soubor společnosti je složený ze široké škály účinkujících od profesionálních herců po lidi s duševní nemocí. Najdeme zde ale i mnoho studentů, lektorů a terapeutů. Jejím sídlem je Centrum Citadela v centru Prahy. Svými inscenacemi se zaměřuje na psychické nemoci. V rámci tvorby do inscenace často zasazují své vlastní zkušenosti s psychiatrickou léčbou. Touto tvorbou přispívají k destigmatizaci duševních poruch.³⁶

---

³⁴ http://menteatral.cz/o_festivalu/, vyhledáno 3. 6. 2023

³⁵ Více informací o festivalu Mezi ploty na <https://mezploty.cz/>

³⁶ https://www.klaunika.eu/?page_id=781, vyhledáno 20. 7. 2023

7 Produkční specifika

7.1 Prostor a vybavení

Abychom mohli svobodně produkovat, budeme potřebovat divadelní zázemí. Scéna pro sociální divadlo by mohla teoreticky vzniknout kdekoliv, jelikož jde o typ divadla, který se snaží všemi cestami vycházet vstříc svému publiku. V případě site-specific³⁷ projektů ale musíme prostor a prostředí inscenace dobře znát. Z tohoto důvodu v následujících řádcích popíši, co je potřeba zajistit v případě, že tvoříme v klasickém divadelním prostoru.

Nejprve bychom si měli ujasnit, kde se nachází jeviště a kde hlediště. Obojí může být variabilní i pevně dané. Black box³⁸ nám potom jistě poskytne více svobody než klasické kukátkové hlediště. Zde je stěžejní brát na zřetel, s kým v rámci divadelní praxe pracujeme. Pokud jsou lidé zapojení do projektu fyzicky omezení, musíme zajistit bezbariérovost prostoru a snadnou manipulaci s potřebnými předměty.

Vhodným příkladem využití takového prostoru je inscenace „Území nikoho: Příchozí“, ve které je část aktérů fyzicky postižená. Odehrává se ve velkém sále kulturního domu Vzlet, který je bezbariérový jak pro performery, tak pro diváky. Výjimkou nejsou ani bezbariérové toalety. To je dalším důležitým bodem, který je nutné neopomenout. V dnešní době to může být překvapivé, ale s přístupností prostoru pro mobilně omezené a odstraněním bariér spousta divadel stále bojuje. Vidina toho, že by všechna divadla mohla být bezbariérová, je vzhledem k často historické povaze budov přece jenom trochu utopická.

Národní divadlo v této otázce obstálo, jelikož všechny jeho scény bezbariérové jsou. Mezi dalšími pak můžeme zmínit například Švandovo divadlo, Divadlo Na Zábřadlích, Divadlo V Dlouhé nebo Horácké divadlo v Jihlavě. Jediné, co v této souvislosti divadla většinou požadují, je nahlášení osob s invalidním vozíkem předem, aby nedošlo k naplnění kapacit, jelikož prostor pro vozíčkáře je často omezený. I přes tyto dobré příklady je zde ale stále velký počet divadel, které bezbariérové nejsou.

Nedílnou součástí základního divadelního prostoru jsou samozřejmě světla a zvuková technika. Měly by zde být k dispozici základní divadelní světla (jako například PAR), světelná rampa a podobně. Zvuková technika u menších produkcí může začínat třeba jen na

---

³⁷ Význam tohoto slova je vysvětlen na začátku této práce v kapitole Důležité pojmy

³⁸ Black box je specifickým typem divadelního prostoru, který je obvykle malý a flexibilní, s černými stěnami a podlahou, umožňujícím tvůrcům svobodně upravovat scénu

jednoduchém CD přehrávači hudby a pokračovat až k složitějším PA systémům.³⁹ K tomu všemu je potřeba ovladač zvuku a světel v podobě pultu, tabletu nebo počítačové aplikace. Bylo by vhodné, aby se zde nacházela i opona a bezpečnostní opona, která umožňuje předěl mezi divadelní inscenací a skutečným životem. Mohou zde být i kulisy, nábytek, univerzální kostýmy.

Měly by se zde nacházet vchody a východy na jeviště, se kterými můžeme v praxi pracovat. Šatny a hygienické zázemí jsou také velmi podstatným prvkem, který by se měl v divadelním prostoru nacházet. Mezi nadstandardní vymoženosti můžeme počítat například dílnu, kde se vyrábějí rekvizity, garderobu, sklady, foyer a zkušebnu. Toto zázemí však většinou bývá spojené spíše s kamenným divadlem disponujícím stálým souborem. Sociální divadlo se stálým souborem ale v České republice zatím není. V jakémkoliv divadelním prostoru je třeba dodržovat pravidla bezpečnosti a ochrany zdraví při práci.⁴⁰ Také by všude měly být k dispozici hasičské přístroje, lékárnička a únikové východy. Historie nám ukázala, že divadla jsou velmi náchylná k požárům.

7.2 Lidé

Stavebním prvkem celého inscenačního týmu by měli být nejméně dva lidé - kompetentní kreativní osoba, která bude látku a inscenaci zpracovávat (režisér, dramaterapeut, artterapeut). Druhou osobou pak musí být někdo, kdo bude mít na starosti organizační a finanční složku, žádat o granty, zajišťovat místo, souhlasy a další manažerské práce. Tou může být například produkční.

Práce s nehercem je pochopitelně křehčí než práce se zkušenými profesionály. Pro takto specifickou práci by tato tvůrčí osoba měla mít přehled o specifiku práce s danou skupinou a zároveň by ke všem účastníkům měla chovat respekt. Je nutné utvářet bezpečné prostředí pro divadelní tvorbu. Nezbytné také je, aby se lidé cítili bezpečně, bez obav z pomluv a s pocitem, že jsou v dobrých rukách.

Lektor by měl mít postup práce dobře promyšlený. Ze začátku by mohl být pro účastníky nepříjemný jakýkoliv pohyb, proto by se mělo nejdříve zaměřovat na projektivní hry – například na příběhy, tedy situace, kdy jsou aktéři mimo sama sebe, což jim zprostředkuje pocit bezpečí a ujištění, že mají vše pod kontrolou. Tento postup nakonec může vést i k fyzickému předvádění a vstupu do role, takže výsledný proces bude nenucený a bude

³⁹ PA systém je ozvučovací systém určený k distribuci zvuku směrem k veřejnosti. Nejvíce se používá například na koncertech a v divadle.

⁴⁰ Zkráceně BOZP

pramenit opravdu z nitra účastníků. Situace, které klienti znají a setkali se s nimi již v minulosti, nemusí způsobovat takovou úzkost, jako nové aktivity, které jedinci zatím neznají a u kterých si mohou připadat trapně nebo v nich může být probuzen strach. Právě s úzkostmi a strachem na začátku může pomoci vytvořený dramaturgický plán. Účastníci budou vědět, co je čeká a budou schopni si díky tomu udržet jistou autonomii.

„Dramaterapeuté využívají divadelní dovednosti a procesy při práci s citlivými a ohroženými osobami. Pro ochranu těchto lidí je proto pro dramaterapeuty základem dlouhodobý výcvik na patřičné úrovni a supervize, v rámci nichž mohou nejprve sami tyto procesy zažít.“⁴¹

Dalším bodem, který by měl splňovat vedoucí speciální skupiny, je pochopitelně dlouhodobý zájem o divadlo a letitá divadelní praxe. Mimo zvládnutí divadelních technik musí tento člověk splňovat i jiná kritéria. Měl by ovládat základy pantomimy, tance, hlasové výchovy, zpěvu, správného mluveného projevu, improvizace, znát základy činoherního i alternativního divadla, herectví, režie, dramaturgie a scenáristiky. Také by měl disponovat povědomím o základech svícení a ozvučení sálu, procesu výroby masek a kostýmů, jevištní technice a v neposlední řadě se orientovat v oblasti práva, účetnictví a administrativy. Výhodou pro tuto práci je i přehled o základech sociální antropologie.

Mimo to je velmi důležité důkladné seznámení klienta s budoucím dramatickým postupem – je na něj ostatně kladen důraz i v knize Úvod do dramaterapie. *„Dramaterapie by neměla být tajemstvím a lidé by neměli být vystavováni zážitkům, jimž plně nerozumí. Měli by mít dost příležitostí k otázkám a diskuzi. Lidé snadněji chápou dramatické principy, když dostanou příklady a zejména pokud mají možnost zaznamenat vlastní dramatinovanou minulost.“⁴²*

Je velmi důležité, abychom byli u klientů srozuměni s jejich diagnózou a zároveň měli povědomí o tom, jak jsou oni sami o své diagnóze informováni a jak moc s ní jsou vyrovnáni. Pro práci s nimi potřebujeme důkladné nastudování jejich stavu, diagnostiky, léčby a vyšetřovacích metod. V ideálním případě divadelní práce s klienty by lektor měl sdílet své zkušenosti a vědomosti se supervizorem.

V práci se speciálními skupinami je klíčový, jak už jsem v úvodu zmiňovala, proces s autorským přístupem a často autobiografickými prvky. O tom pojednává i kniha Kateřiny Šplíchalové a Vladimíra Nováka Problematika režie a dramaturgie ve specifické divadelní

---

⁴¹ JENNINGS, Sue. Úvod do dramaterapie: divadlo a léčba, str. 102 : Ariadnina nit. Praha: Asociace dramaterapeutů České republiky v nakl. Jalna, 2014. ISBN 978-80-86396-79-8.

⁴² JENNINGS, Sue. Úvod do dramaterapie: divadlo a léčba, str. 92 : Ariadnina nit. Praha: Asociace dramaterapeutů České republiky v nakl. Jalna, 2014. ISBN 978-80-86396-79-8.

skupině. „*Specifická divadelní tvorba včetně vlastní dramaturgické rozvahy zásadně počítá s autorským přístupem, s osobním zaujetím, i s osobní výpovědí lidí, kteří spolu pracují na kolektivním divadelním vystoupením. Každý z divadelníků nosí své nápady, témata, návrhy na scénu, loutky či jakékoliv jiné jevištní vyjádření. Každý, kdo chce, nabízí svá vidění situací (dramatických i divadelních), své vize rozuzlení společného - autorského - díla. Takové jsou předpoklady pro kolektivní autorskou tvorbu ve specifických podmínkách - tedy s lidmi, kteří mají své specifické potřeby i omezení*“.⁴³

7.3 Finance

System financování divadel v České republice je komplikovaná záležitost. Přímou ze státního rozpočtu je ze všech tuzemských institucí financováno pouze Národní divadlo.

Problémem ve financování sociálního divadla může být i to, že kultura jako nástroj pro sociální inkluzi není v Česku nijak systematicky zakotvena. To dosvědčuje i tvrzení v knize Umělci pro společnost: „*Bez zakotvení programu, který by podpořil projekty, jejichž cílem je systematická a aktivní práce s vyloučenými, je obtížné získat finanční prostředky. Sociálně zaměřené projekty se obtížně dotují z grantů Ministerstva kultury ČR a snadné není ani získat dotaci od Ministerstva práce a sociálních věcí ČR či Ministerstva zdravotnictví ČR.*“⁴⁴

V zásadním dokumentu Akčního plánu 2021-2030 strategie sociálního začleňování vydaným ministerstvem práce a sociálních věcí není o kultuře jako o nástroji sociální inkluze ani zmínka. Mnoho informací o sociálně angažované kultuře není k nalezení ani v dokumentu Státní kulturní politiky 2021–2025. Zde se ale nabízí alespoň možnost metodické podpory a podpory pro rozvoj kompetencí pracovníků amatérského umění, sběru dat, sdílené praxe či iniciace výzkumu. V dokumentu je také několikrát uvedeno, že by se na neprofesionální umělecké aktivity nemělo zapomínat a měly by se finančně podporovat výjezdy amatérských souborů na festivaly. Sociální divadlo spadá právě pod amatérské umění, jelikož v České republice není žádný profesionální soubor pracující se znevýhodněnými osobami.

Je pozitivní, že podfinancovanost neziskového sektoru, kam spadá i tento druh divadla, je v tomto dokumentu alespoň zmíněna. Text tvrdí, že: „*Pro živé umění je klíčové podporovat jeho nepřetržitý vývoj. Je proto důležité nezapomínat na nové oblasti umění, které vznikají mimo zavedené instituce. Neziskový sektor kultury, umění ve veřejném prostoru, „site specific art“ a další nové formy si zaslouží podporu, jelikož umožňují umění přímou*

⁴³ ŠPLÍCHALOVÁ, Kateřina a Vladimír NOVÁK. Problematika režie a dramaturgie ve specifické divadelní skupině: (s divadelníky s mentálním znevýhodněním), str. 16. V Praze: Výzkumné pracoviště katedry alternativního a loutkového divadla Divadelní fakulty AMU, 2016. ISBN 978-80-86102-99-3.

⁴⁴ MÜLLEROVÁ, Magdalena, Ondřej KAŠPÁREK a Věra FRAJTOVÁ. Umělci pro společnost: příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze, str. 9. Praha: Institut umění - Divadelní ústav, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2.

*komunikaci se společností. Jedná se přitom o hluboce podfinancovanou součást KKS, která je však existenčně závislá na veřejném financování“.*⁴⁵

Jak je již výše zmíněno, financování divadelních aktivit tohoto typu je většinou čerpáno z grantů Ministerstva kultury České republiky, kdy jsou organizace podrobeny selekčnímu výběru grantové komise, která rozhoduje o užitečnosti projektu. Dále je možné podat grantovou žádost na magistrát kraje v místě, kde se předpokládá realizace projektu.

Existuje zde i řada kulturních nadací a fondů, u kterých můžeme požádat o příspěvek. Nejznámějšími jsou Státní fond kultury, Norské fondy nebo Nadace život umělce. Finanční prostředky získané tímto způsobem se ale v případě úspěšného přidělení podpory pohybují v řádech nižších desítek tisíc.

Projekt může podpořit i soukromý donátor, který má k danému tématu blízko, nebo ho daná organizace náhodně osloví a on v projektu shledá smysl. Zde nastupuje do hry fundraising. Pokud chceme náš projekt udržet při životě, budeme pravděpodobně potřebovat finanční příspěvek z více než jednoho zdroje. Pokud zrovna nemáme dostatečné kontakty na bohaté mecenáše kultury ochotné podpořit sociální projekty, nabízí se jako vhodná alternativa jedna z crowdfundingových platform. Ty v České republice poslední roky zažívají, možná právě i díky rozvoji sociálních sítí, obrovský rozkvět. Mezi nejpopulárnější crowdfundingové platformy v ČR patří například Darujme, Hithit, Donio nebo Startovač. V zahraničí je to pak například Gofundme nebo Kickstarter. Výhodou těchto platform je právě snadný uživatelský přístup jak pro zadavatele kampaně, tak pro podporovatele. Na internetu je vysoká pravděpodobnost, že sociální projekt najdou lidé, kteří k tématu mají blízko – ať už z toho důvodu, že mají v rodině někoho s postižením, nebo proto, že chtějí mít dobrý pocit a podpořit věc, která má smysl. Navíc jen během pár kliknutí mohou projekt rozšířit mezi své přátele s podobnými zájmy. V rámci těchto kampaní je potom zvykem darující odměnit v závislosti na výši příspěvku malými pozornostmi, jako jsou například vstupenky na představení, fotka s herci, poděkování v programu nebo na webových stránkách či soukromé představení u dotyčného doma nebo ve firmě. Vybíraná částka je vždy pevně stanovena a doba trvání sbírky je ohraničená. Po konci kampaně by měl zadavatel své donátory informovat o průběhu a realizaci financovaného projektu a nezapomenout mu poslat pozvánku.

Mimo to existuje i několik iniciativ na podporu sociálních projektů u organizací, u kterých bychom to na první pohled nečekali. Mezi ně patří například projekt bankovní společnosti

---

⁴⁵ Státní kulturní politika MK 2021-2025, str. 40. Ke stažení zde: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-cs-69>

UniCredit Bank s názvem Social Impact Banking, který podporuje komunity (organizace pomáhající dětem) a finanční a sociální začleňování. Podporuje také iniciativy, které mají inkluzivní charakter a financují projekty se sociálním vlivem, hlavně ty zaměřené na ochranu zdraví, sociální péči, vzdělávání, sociální bydlení, sociální cestování a zemědělství. Dále financuje nezávislé projekty zaměřené na zaměstnávání lidí, kteří nejsou snadno zaměstnatelní nebo jsou vyloučeni z trhu práce. Podporují i finanční vzdělávání seniorů a dětí. V neposlední řadě mají také program na podporu a financování ochrany životního prostředí.⁴⁶ Tato organizace finančně podporuje například brněnský spolek Aldente, který pracuje s lidmi s downovým syndromem.

Dalším takovým příkladem, který bych chtěla zmínit, je kanadská organizace Benevity, jedna z největších světových firem zprostředkávající firemní dárcovství. Právě ta je jakýmsi prostředníkem mezi firmami a neziskovými organizacemi, jimž zprostředkovává jak finanční dary, tak i lidskou sílu v podobě dobrovolnictví. Platforma funguje jako takový správce, který umožňuje firmám založit grantový projekt nebo nabídku a neziskovým organizacím zase založit účet a možnost hlásit se do konkrétních výzev firem. Mezi jejich zákazníky patří například Nike, Coca-Cola, Apple nebo Google. Základním znakem Benevity je, že veškerý finanční i lidský kapitál z této platformy jde na dobrou věc.⁴⁷

7.3.1 Dostupnost kulturních institucí v ČR

Co se týče dostupnosti divadla, shledávám pozitivním, že v České republice máme systém slev pro důchodce, studenty a osoby ZTP ve státních a krajských kulturních institucích, na které pak navazují i soukromé subjekty, které tento systém kopírují. Důsledkem těchto slev je lepší finanční dostupnost pro lidi s obecně nižšími příjmy, jako jsou například lidé v důchodu. Slevy mohou hrát i edukační roli (v případě slev pro studenta). Právě ony totiž mohou být motivací k návštěvě kulturní instituce. Dále pak zvyšují šanci si návštěvu v případě, že je žák či student ze sociálně slabší rodiny.

Je třeba si také uvědomit, že v případě zřizovaných divadel platíme pouze zlomek z reálné ceny vstupenky, která je dotovaná z veřejných financí – a to více než polovinou reálné ceny.

Když ve Francii a Velké Británii realizovali vstup zdarma, byl to krok k tomu, jak zpřístupnit umění i vrstvám, které si to nemohly dovolit, nebo k tomu nebyly jinak dostatečně

---

⁴⁶ Více informací o těchto programech naleznete na <https://www.unicreditbank.cz/cs/o-bance/udrzitelny-rozvoj/udrzitelnost.html>.

⁴⁷ <https://benevity.com/>, vyhledáno dne 5. 7. 2023

motivovány. V České republice tomu může být ekvivalentem již výše zmíněná sleva na vstupném pro důchodce, seniory nebo osoby ZTP či volný vstup do institucí na akcích, jako jsou muzejní a divadelní noci. Zapojení těchto vrstev do společnosti výše popsaným způsobem může do budoucna znamenat úspory ve výdajích do sociálních služeb.

O volný vstup se dříve snažila i Národní galerie v Praze, která tuto snahu zmiňovala v několika výročních zprávách. Bohužel se jim toto snažení nepodařilo realizovat. Na zavedení něčeho takového totiž instituce nemá dostatečné finanční prostředky.

7.4 Propagace

V propagaci projektů sociálního divadla můžeme použít stejné nástroje propagace a PR jako u standardních divadelních projektů – například tiskové zprávy, účty a příspěvky na sociálních sítích, emailové newslettery, osobní pozvání. Co by ale tento druh divadla jistě ocenil, je zlepšení situace ohledně nedostatečnosti kritiky na tyto produkce.

Ve velké míře vycházejí zprávy pouze o tom, že nějaká akce proběhla. Novináři se zaměřují více na vyšší smysl akcí a mají tento druh projektů spojený s amatérským divadlem. Přitom je však u těchto akcí přítomná nejenom snaha dělat společensky prospěšnou věc – na estetice tvůrcům záleží také. Uměleckou kritiku zde tedy zatím moc nenajdeme. Přitom i estetika a provedení sociálního divadla by se díky tomu mohla posouvat a lidé, kterým více záleží na formě, by k tomuto odvětví nemuseli být lhostejní, jenom proto, že se „vytváří pro vyšší cíle“.

8 Meziresortní spolupráce

Kultura od divadla, přes výtvarné umění, film a další specifické disciplíny zasahuje do mnoha odvětví a neměla by spadat pod kompetenci pouze jednoho ministerstva. V okruhu ostatních ministerstev najdeme mnoho potenciálních spolupracovníků. V rámci české kulturní reprezentace a podpory cestovního ruchu a výletů za uměním by kultura měla být v zájmu i ministerstva zahraničí. V rámci svého edukativního potenciálu a spojitostí s budoucím trhem práce je velmi důležité, aby byla i v hledáčku ministerstva školství. Na to se zaměřují i tvůrci dokumentu Státní kulturní politika 2021-2023 Ministerstva kultury.

„Pakliže je kultura kromě jazyka tím prvním, co učíme nově příchozí, není možné z ní vylučovat vlastní občany. Školství je zodpovědné za přípravu na budoucí život. Kreativita je zcela zásadní pro budoucí uplatnění na trhu práce a spokojený život občanů. Vzdělávací systém může značně těžit z pokroku v kulturním a kreativním sektoru, například v souvislosti s digitalizací jako je například zapojení prvků gamifikace do vzdělávání, či využití nových forem kulturního obsahu. Je proto nutné společně s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dále rozvíjet kreativní vzdělávání.“⁴⁸

Díky svému pozitivnímu dopadu na HDP a zaměstnanost státu by kulturní odvětví mělo zajímat i ministerstvo práce a sociálních věcí. V souvislosti s MPSV je třeba zmínit i důležitost zavedení v nedávné době velmi diskutovaného statusu umělce a tzv. druhého povolání pro osoby, které již nemohou vykonávat svou uměleckou činnost. Právě s MPSV by Ministerstvo kultury mělo otevřít diskuzi i na téma sociálně angažovaného umění. V rámci spolupráce by bylo vhodné například spolufinancování projektů nebo rozšiřování povědomí o sociálně angažovaném divadle v rámci škol a zaměstnání.

Jedním z příkladů takové meziresortní spolupráce je finský program Art and Culture for Well-Being, na kterém se podílejí jak resort kultury a zdravotnictví, tak i iniciativa britské vlády, která již v roce 2005 zmapovala projekty zaměřené na sociálně angažované kulturní projekty, které pracují s mentálně postiženými lidmi. Výsledkem tohoto bádání bylo zjištění, že účast mentálně postižených na těchto aktivitách výrazně pomáhá k jejich integraci do společnosti.⁴⁹ Kultura by měla být zahrnuta v rámci správy celého státu. Jedním z ukazatelů významu kultury pro společnost je její zahrnutí do Národního plánu obnovy. Ministerstvo kultury tuto potřebu celkové meziresortní spolupráce vnímá, a proto se v dokumentu Státní kulturní politika 2021–2025 zavázalo k jejímu posílení a přidalo si to jako úkol do svých klíčových iniciativ.

⁴⁸ Státní kulturní politika MK 2021-2025, str. 46. Ke stažení zde: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-cs-69>

⁴⁹ MÜLLEROVÁ, Magdalena, Ondřej KAŠPÁREK a Věra FRAJTOVÁ. Umělci pro společnost: příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze, str. 78. Praha: Institut umění - Divadelní ústav, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2.

9 Zapojení cizinců do české kulturní scény v kontextu ruské agrese na Ukrajině

9.1 Úvod

Válka představuje emocionálně náročný zážitek a její oběti jsou nevinnými přihlížejícími politické performance mezi soupeřícími stranami. V divadelní oblasti bylo napsáno již několik knih zabývajících se rolí divadla a performancí při překonávání traumatu způsobeného válkou. Tyto práce zdůrazňují onu léčivou sílu divadla při vyrovnávání se s konfliktem. Vyprávění vlastních příběhů často přináší úlevu, protože umožňuje vypravěčům osvobodit se od traumatických zážitků pomocí jejich vyslovení a sdílení s ostatními.

9.2 Divadlo Archa

Zapojení cizinců do společnosti je obtížné, a proto je vhodným nástrojem pro jejich začlenění třeba taneční nebo hudební produkce, kde odpadá jazyková bariéra. Velmi úspěšné v práci s cizinci je Divadlo Archa, které iniciovalo několik aktivit, jako je například hudební skupina Allstar Refjúdží Band, která spojuje hudebníky z různých koutů světa mající různá náboženská i politická vyznání. Zaměřují se na otevírání témat spojených s uprchlictvím a dalšími sociálními problémy.⁵⁰ Další z příkladů je představení Emigrantes o chlapci, který byl nucen opustit svůj domov. Divadlo zde pracuje s dětmi z uprchlických rodin, které žijí v České republice.⁵¹ V kontextu konfliktu na Ukrajině je třeba zmínit projekt Osm krátkých kompozic ze života Ukrajinců určený západnímu publiku, který vznikl pod vedením režisérky a umělecké vedoucí Centra pro dokumentární a sociálně-specifické divadlo Divadla Archa Jany Svobodové. Ta zpracovala text mladé ukrajinské spisovatelky ze Záporoží Anastasije Kosodjii, která s jeho psaním začala na začátku ruského útoku na Ukrajinu. Inscenaci tvoří pět umělkyně, z nichž jedna je z Ukrajiny. Tou je Mariia Kosiichuk, manažerka projektů současného divadla v organizaci Jam Factory Art Center ve Lvově. Ostatní performerky jsou z Velké Británie, Irska, Švédska a Nizozemí. Do hry zapojují tanec, zpěv, promítání textu na plátno, ale i prosté ticho. Zamýšlejí se nad tématem odvahy, odchodu z domova, průběhu válečného útoku, odpalováním raket, šíření nahrávek brutálního zacházení s lidmi na internetu, ale i nad tím, jak vypadá den ruského nepřítele.

---

⁵⁰ <https://www.archatheatre.cz/cz/projects/detail/8/allstar-refjudzi-band>, vyhledáno 3. 7. 2023

⁵¹ ČTK: Pražské Divadlo Archa uvádí taneční projekt Emigrantes viděný očima dětí. <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-prazske-divadlo-archa-uvadi-tanečni-projekt-emigrantes-videny-ocima-deti-22665>, vyhledáno 4. 7. 2023

„Přemýšlím o tom, jak začíná ráno Rusa, který odpaluje rakety na mé město... ve tři se vzbudí, vyčistí si zuby sáhne po zubní niti, stihne posnídat nafasovaný příděl, keks a jablečná povidla z roku 2013. Pak si otevře koordináty: tak, dneska tu máme Záporoží a Kryvyj Rih...žívá, nastavuje přístroje, myslí na to, že dcera v Saratovské oblasti bude mít narozeniny, dal by jí kolo, ale kola kvůli sankcím podražila... odpaluje rakety jednu za druhou, pak si jde si uvařit černý sypaný čaj, pozoruje svítání, myslí na to, jak ho už brzy vystřídají a gúglí kolo...“⁵²

9.3 Antická Štvanice: Lysistrata 2.

Další tvůrce, který se po vypuknutí konfliktu snažil pracovat s lidmi z Ukrajiny, je slovenský režisér Tomáš Procházka. Ve spolupráci s nezávislým pražským souborem Tygr v tísní zapojil do projektu Antická Štvanice: Lysistrata 2.0, který měl trvat celý týden, část performerek, které sem utekly před válkou. Tento projekt nicméně není pozitivním příkladem, jelikož skončil v polovině hracího týdne fiaskem, kdy nebyly dodány režisérem slíbené finanční prostředky a hrozilo, že herečky nebudou zaplacený. Toto je odstrašující příklad, jak by práce s lidmi, kteří právě unikli z válečné oblasti, vypadat neměla.

9.4 Depresivní děti toužící po penězích

Naopak souborem, kterému se práce s lidmi z Ukrajiny povedla, je soubor Depresivní děti toužící po penězích, jehož hlavním představitelem je Jakub Čermák. Do antické inscenace Trojánky a Hekaba obsadil herečky, které před válkou uprchly do České republiky. Tyto inscenace byly vybrány, jelikož v nich viděli jasné paralely se situací na Ukrajině. Trojánky totiž pojednávají o tom, jak obyvatelky Tróje po válce ztratily své manžele i domov.

Do představení se zapojilo jedenáct ukrajinských hereček. Inscenace se nezaměřovala pouze na válku na Ukrajině, ale i na oběti války obecně. Souvislosti si v díle mohl každý najít sám. Premiéra se odehrála v září 2023 v pražském divadle Venuše ve Švehlovce.⁵³

⁵² Eva Turnová pro Český rozhlas Plus: Osm skladeb ze života Ukrajinců.

<https://plus.rozhlas.cz/eva-turnova-osm-skladeb-ze-zivota-ukrajincu-8971746>, vyhledáno 3. 7. 2023

⁵³ Tomáš Štáštka: Pomsta chutná jako ten nejsladší boršč. Jedenáct Ukrajinek chystá premiéru.

https://www.idnes.cz/kultura/divadlo/trojanky-ukrajinske-hercky-depresivni-deti.A220822_012959_divadlo_ts, vyhledáno 25. 6. 2023

9.5 Studenti pro Ukrajinu

V rámci podpory Ukrajiny nelze nezmínit, že sami studenti DAMU sehráli velikou roli v pomoci ukrajinským studentům. Již v den útoku založili iniciativu Studenti pro Ukrajinu, která měla za cíl koordinaci aktivit a sdílení informací o pomoci, sbírkách a benefičních akcích. V rámci iniciativy proběhl i třídenní livestream Bdění pro Ukrajinu, který se konal 2.–5. března 2022 na piazzetě Národního divadla. Proběhla zde řada performance, představení, koncertů a scénických čtení. Zároveň se četly vzkazy herců Národního divadla a vedly četné diskuze s odborníky na téma války.

Studenti začali pomáhat ukrajinským studentům i s psaním životopisů a nutnou byrokracií spojenou s hledáním práce a zapojení se do škol. Mnozí jim dokonce poskytli azyl u sebe doma. Ani vedení divadelní fakulty nezhálelo a nabídlo studentům pomocnou ruku. Vyhlásilo mimořádné přijímací řízení pro uchazeče z Ukrajiny, okamžitě navázalo kontakt s ukrajinskými školami s nabídkou pomoci, začalo zajišťovat ubytovací prostory pro uprchlíky a také zaktivizovalo činnost psychologa DAMU.

9.6 Národní divadlo

Nejdůležitější divadelní instituce v České republice se také zapojila. Národní divadlo vyjádřilo jasný nesouhlas s ruskou agresí na Ukrajině. Vyhvěsilo ukrajinské vlajky, společně s asociací profesionálních divadel vyhlásilo výzvu o pomoci ukrajinským umělcům, uspořádalo benefiční koncert na podporu Ukrajiny vysílaný i v České televizi, Českém rozhlasu nebo TV Nova. Proběhlo setkání připravené činohrou ND „Emergency briefing“, v rámci kterého proběhla diskuze a básnické čtení ukrajinských textů.

Zorganizovalo lekce tance a baletu pro děti z Ukrajiny pod Baletní přípravkou Národního divadla. Lekce jsou zdarma, určené pro děti od 6 do 12 let, a konají se přímo na baletním sále Státní opery. V rámci tohoto programu nabízejí dětem i poskytnutí baletní obuvi a tanečního oblečení.

Závěr

Pro lepší přehlednost a orientaci jsem na úvod práce vybrala pojmosloví, které má napomoci tomu, aby tento text dával smysl nejen pro divadelníky. Snažila jsem se, aby práce byla pochopitelná i pro ty, kteří se v divadelním světě neorientují.

Díky Divadlu utlačovaných a Bread and Puppet Theater jsem zjistila, že má sociální divadlo zajímavou historii, z které můžeme i dnes čerpat inspiraci. Výběrem projektů do této práce, jsem chtěla představit pestrou škálu sociálních divadelních projektů. Toto téma je natolik široké, že by v budoucnu umožňovalo jít ještě více do hloubky.

Kultura, umění a kreativita patří mezi základní lidské potřeby, které by měly být dostupné pro všechny lidi bez ohledu na fyzickou, mentální nebo sociální kondici. Na základě mého bádání mohu potvrdit, že dramatické vyjadřování je základní součástí života lidí a provází nás již od nepaměti v podobě rituálů. Dramatizace věcí kolem nás nám pomáhá vyrovnat se s rozličnými životními událostmi.

Na základě několika výzkumů se potvrdilo, že sociální divadlo skutečně pomáhá lidem cítit se lépe. I přesto je ale očividné, že by sociální projekty potřebovaly více administrativně i finančně podpořit a dostat se do povědomí široké veřejnosti. Zapojení lidí na okraji společnosti do kulturního života může být totiž přínosné nejen pro performery, ale i pro samotné diváky. Díky němu totiž můžeme porozumět našemu chování, ale i chování druhých lidí.

V České republice zatím neexistuje plně profesionální divadelní soubor lidí s postižením. Nicméně podobných uskupení zaměřujících se na sociální divadlo je mnoho a tito lidé by o profesionalizaci specifického divadla a své tvorby stáli. Je pravděpodobné, že s profesionalizací by se zjednodušilo i jeho financování. K tomu by podle mého průzkumu přispěl i důraz na meziresortní spolupráci napříč ministerstvy.

Díky zjištění, že těchto skupin není málo, by se mi nezdálo od věci vytvoření asociace souborů sociálně-angažovaného umění, která by měla za úkol sdružovat a poskytovat informace o finanční podpoře a společných událostech. Tím by se zvýšila jejich viditelnost a lidé by se o nich snáze dozvěděli.

Z produkčního hlediska disponuje sociálně angažované divadlo množstvím specifik, na které se musí brát zřetel, jako je například bezbariérovost, čerpání financí a v neposlední řadě pracovní přístup vedoucích projektů ke svým specifickým hercům. Z tohoto hlediska

shledávám přínosným vytvoření obecné metodiky k práci ve specifickém kolektivu. Zároveň by pro vývoj sociálně angažovaného divadla byla vhodná progresivnější odborná divadelní kritika těchto představení. Také výzkumů na toto téma je v zahraničí pořád více než u nás. Je žádoucí, aby jich v České republice proběhlo mnohem větší množství, než doposud.

Sociální divadlo má dalekosáhlejší přesah než jen performance před diváky. Některé sociální akce přilákaly místní politiky, jiné dokonce někomu pomohly sehnat střechu nad hlavou. Zároveň ukrývá i velký edukativní potenciál.

Rozvoj kultury obecně pomáhá ke snížení nezaměstnanosti a přispívá k tvorbě hrubého domácího produktu, a proto je podpora kulturních i sociálních projektů indikátorem vyspělé společnosti a jejich hodnota dalece překračuje ekonomické výhody. Sociální divadlo je nejenom účinným terapeutickým nástrojem, ale sehrává svou úlohu i z hlediska osvěty, inkluze, změny společnosti a podpory i při takových událostech, jako je válka.

Přílohy

Příloha č. 1 - Etický kodex asociace dramaterapeutů České republiky

Preambule

Etický kodex byl vytvořen na přelomu let 2008 a 2009 přípravným výborem ADCR jako soubor směrnic a ukazatelů, které mají lépe definovat způsob, jakým by se měl dramaterapeut pohybovat ve svém oboru tak, aby jeho dramaterapeutická činnost byla co největším přínosem pro všechny účastníky v terapeutickém, vzdělávacím a výzkumném procesu a v širší perspektivě pro celou společnost.

Etický kodex ADCR je provázán s dalšími dokumenty ADCR, zejména Stanovami a Standardy.

Tak jako standardy ADCR se zabývají především definicí základních okruhů, východisek a cílů dramaterapeuta, aby určily jeho specifické postavení mezi ostatními druhy a styly terapie, etický kodex se zaměřuje na vnitřní principy jednání dramaterapeuta jako osoby: poukazuje na jeho odpovědnosti a připomíná hranice, jejichž překročení by jej mohlo přivést do konfliktu s dramaterapeutickou obcí ADCR, ale také sama se sebou.

Etický kodex ADCR je podřazen platným zákonům České republiky.

Etický kodex ADCR je strukturován v těchto článcích:

1. Profesionální odpovědnost dramaterapeuta
2. Způsobilost k výkonu dramaterapie
3. Pravidla důvěrnosti a ochrany dat
4. Informovaný souhlas
5. Profesionalita ve vztazích
6. Principy výuky a lektorství
7. Princip fyzického kontaktu, hraní rolí a dalších dramaterapeutických aktivit
8. Etika výzkumu
9. Finanční vyrovnání
10. Soukromá praxe dramaterapie

Článek 1: Profesionální odpovědnost

Dramaterapeut přijímá odpovědnost za své působení v klinické práci, výuce, supervizi, a výzkumu, a je ve shodě s etickými standardy a platnými zákony.

(a) Dramaterapeut nečiní vědomě veřejná prohlášení, která jsou klamná.

(b) Dramaterapeut je povinen podat zprávu o takovém jednání jiného dramaterapeuta, které vedlo nebo vede k poškození klienta nebo organizace a nestačí neformální řešení.

(c) Rozhodne-li příslušný orgán ADCR o dalším etickém šetření, dramaterapeut se zavazuje v tomto šetření spolupracovat.

(d) Dramaterapeut respektuje právo klientů svobodně rozhodovat a pomáhá jim pochopit důsledky takových rozhodnutí.

(e) Dramaterapeut informuje klienty o kompetencích a odpovědnosti obou stran v rámci terapeutického vztahu. Profesionální odpovědností dramaterapeuta je po celou dobu trvání terapeutického vztahu udržet jasné hranice rolí.

(f) Je-li klient nezletilý nebo nezpůsobilý právním úkonům, poskytuje terapeut veškeré informace, potřebné v rámci terapeutické dohody, rodiči nebo zákonnému zástupci, popř. rodič nebo zákonný zástupce terapeutovi, pokud to není zákonem ustanoveno jinak.. Dramaterapeut zároveň učiní všechna opatření potřebná pro zachování důvěrnosti svého terapeutického vztahu s nezletilým klientem a vyvaruje se poskytnutí takové informace, která by ze strany rodiče nebo zákonného zástupce mohla negativně ovlivnit průběh léčby. Všechna tato opatření jsou činěna s vědomím klienta.

(g) Dramaterapeut respektuje zakázku a kontrakt uzavřený s klientem.

Neprodlužuje terapii nad rámec potřeb a možností klienta. Terapii ukončí tehdy, když klient dosáhl daných cílů a plánů a další dramaterapeutické služby už nejsou pro klienta náležitě prospěšné.

Článek 2: Způsobilost k výkonu dramaterapie

Odbornou praxi dramaterapie vykonává pouze dramaterapeut s odpovídajícím vzděláním, výcvikem a zkušenostmi, které odpovídají profesionálním standardům práce v oblasti dramaterapie.

(a) Dramaterapeut vykonává svoji dramaterapeutickou praxi v souladu s odbornými standardy dramaterapie.

(b) Dramaterapeut svojí činnost provozuje v rámci řádně osvojeného vzdělání, kurzů a výcviku a neprovozuje nesprávné či zavádějící postupy.

(c) Dramaterapeut svou činnost a profesionální způsobilost vykazuje pouze na

základě dokumentů, které jsou řádně akreditovány příslušnými institucemi.

(d) Dramaterapeut činí taková opatření, která jej chrání před osobním selháním v praxi, a to zejména formou individuální psychoterapie a supervize.

(e) Dramaterapeut, který se ocitne v situaci dočasné nebo omezené způsobilosti, či nezpůsobilosti k vykonávání dramaterapeutické praxe, učiní vhodné kroky (např. odborné konzultace) k tomu, aby nejlépe zhodnotil, není-li vhodné svou praxi omezit, popřípadě pozastavit.

(f) Dramaterapeut si aktivně zachovává vysoký standard odborné kompetence a způsobilosti, sleduje klinický výzkum a pokračuje v rozvoji svých profesních dovedností.

Článek 3: Pravidla důvěrnosti a ochrany dat

Odpovědností dramaterapeuta je zabezpečit důvěrnost terapeutického vztahu.

Zároveň postupuje v souladu se Zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.

Ve výjimečných případech je zpřístupnění informací na místě, zejména pokud by jejich znepřístupnění mohlo vážně ohrozit zdraví a bezpečnost klienta nebo další osoby. To platí i v případech, na které se ze zákona vztahuje ohlašovací povinnost.

(a) Dramaterapeut respektuje a zachovává důvěrnost při výkonu praxe, supervizi, výuce a výzkumu.

(b) Důvěrné informace uvolňuje pouze s informovaným souhlasem klienta nebo jeho zákonného zástupce.

(c) Pouze s informovaným souhlasem klienta nebo jeho zákonného zástupce používá data v publikační činnosti či psané a slovní prezentaci.

(d) Dramaterapeut dodržuje přísná opatření k ochraně důvěrných informací o klientovi, odpovídá za jejich umístění na zajištěném místě a umožní jejich zpřístupnění pouze dle příslušného zákona.

Článek 4: Informovanost

Dramaterapeut je odpovědný za řádné informování klientů, studentů, účastníků výzkumu po celou dobu terapie, supervize a výzkumného procesu.

Tato informovanost se týká zejména: cílů, technik, metod, terapeutických postupů, stanovení hranic a případných rizik.

(a) Dramaterapeut dbá na průhlednost a čistotu terapeutického vztahu.

(b) Dramaterapeut zajistí informovaný souhlas klienta či jeho zástupce, je-li zřejmé, že kognitivní či smyslový deficit neumožní klientovi samému jeho vyjádření.

- (c) Dramaterapeut používá takový způsob vyjadřování, který vede k porozumění u daného klienta či jeho zástupce.
- (d) Dramaterapeut informuje při zahájení terapie o účelu, cíli, technikách, hranicích a době trvání terapie tak, aby byl klient dostatečně informován a mohl se tím terapie zúčastnit.
- (e) Dramaterapeut získává souhlas klienta či jeho zástupce před nahráváním zvukového nebo natáčením obrazového materiálu.
- (f) Dramaterapeut se ujistí, že klient jasně porozuměl všem podmínkám terapie, zejména souvisejícím poplatkům, záznamu, terapeutickému plánu a pravidlům důvěrnosti.

Článek 5: Profesionální vztahy

Dramaterapeut respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

- (a) Dramaterapeut se v souvislosti s výkonem dramaterapeutických aktivit zdržuje projevů sexuálního obtěžování, fyzické nadřazenosti a verbálního a neverbálního chování, které by svou podstatou sexuální bylo.
- (b) Dramaterapeut nevstupuje do sexuálního vztahu se svými klienty, studenty, praktikanty, supervidovanými a účastníky výzkumu.
- (c) Dramaterapeut se vyvaruje paralelních vztahů s klientem. Použije všechny vhodné nástroje k tomu, aby zajistil, že jeho odborný úsudek nebude omezen nebo oslaben, zejména informovaný souhlas, konzultace, supervize a dokumentace.
- (d) Dramaterapeut poskytuje odborné služby klientovi, který je v terapeutické léčbě u jiného odborníka pouze po vzájemné dohodě s klientem a po zvědomění a vyjasnění tohoto jednání. Upozorní klienta na obtíže a rizika spojená s tímto jednáním. Případně, vždy však s vědomím klienta, kontaktuje dotyčného odborníka.
- (e) Dramaterapeut postupuje zvláště obezřetně při uveřejňování svých odborných doporučení a názorů prostřednictvím odborných posudků nebo jiných forem veřejného prohlášení.
- (f) Dramaterapeut respektuje práci kolegů, uvádí jejich citace, závěry z výzkumů, ve svých pracích vědomě neuvádí chybné či zavádějící formulace.

Článek 6: Principy výuky, lektorování a supervize.

Dramaterapeuté jsou ve své výukové činnosti zavázáni standardy ADCR a Etickým kodexem ADCR.

- (a) Dramaterapeut se řídí etickými standardy své profese a seznámí studenty nebo supervidované s jejich odpovědností.
- (b) Dramaterapeut poskytuje řádný výcvik, a vyučuje teorii a techniky, v souladu s odbornými požadavky odborných standardů ADCR, nebo odpovídá dalším cílům programu vzdělávání.
- (c) Dramaterapeut v průběhu školicí činnosti poskytuje aktuální, přesné a úplné informace, zejména: popis cílů, obsah kursu, rozvrh, poplatky a veškerá kritéria, která musí být naplněna k úspěšnému dokončení programu.
- (d) Dramaterapeut definuje a udržuje příslušné odborné, sociální a etické hranice ve vztahu se studenty a supervidovanými.
- (e) Součástí spolupráce s dobrovolníky je intervize, tj. setkání dramaterapeuta a dobrovolníků za účelem sdílení odborné problematiky v průběhu dramaterapeutické práce s klienty.
- (f) Dramaterapeut poskytuje studentům příslušnou zpětnou vazbu v rámci profesionálního vztahu.
- (g) Dramaterapeut nevstupuje do paralelních terapeutických vztahů se svými studenty a supervidovanými. V případě potřeby je odkazuje na další odborníky.

Článek 7: Princip fyzického kontaktu, hraní rolí a dalších aktivit v dramaterapii

Dramaterapeut je odpovědný za kvalifikované užívání dramaterapeutických metod a technik. Udržuje vysokou odbornou úroveň své práce, která se vždy odkazuje na konkrétní terapeutické cíle, bezpečnost a nejlepší zájem klienta.

- (a) Dramaterapeut používá fyzický kontakt v kontextu terapeutického cíle s individuálním obsahem, a to bezpečným a respektujícím způsobem.
- (b) Dramaterapeut si nevynucuje fyzický kontakt klienta a dá klientovi prostor odmítnout fyzický kontakt v jakékoli fázi sezení.
- (c) Při používání fyzického kontaktu, hraní rolí a dalších dramaterapeutických technik v kontextu dramaterapeutického sezení udržuje dramaterapeut profesionální hranice.

Článek 8: Etika výzkumu

Výzkumní pracovníci v oblasti dramaterapie (dále jen výzkumník) respektují důstojnost a prospěch účastníků výzkumu.

- (a) Výzkum musí být legální, čestný, pravdivý a v nejvyšší možné míře objektivní a bude veden v souladu s odpovídajícími vědeckými zásadami
- (b) Výzkumník konzultuje jakékoli případné etické otázky související s výzkumem s odborníkem, který se výzkumu přímo neúčastní.
- (c) Výzkumník informuje účastníky výzkumu o všech aspektech výzkumu, podnikne všechny kroky k tomu, aby byl zajištěn informovaný souhlas i u hospitalizovaných účastníků s omezeným porozuměním a možností komunikace.
- (d) Výzkumník respektuje právo účastníků ukončit svoji účast ve výzkumné studii kdykoli v průběhu, aniž by toto ukončení mělo negativních vlivů na jejich léčbu.
- (e) Výzkumník udělá vše potřebné pro to, aby osobní údaje, které získá v rámci výzkumného projektu, byly využity pro jiný účel než výzkumný. Výjimkou jsou případy bezprostředního ohrožení zdraví účastníků výzkumu nebo ostatních lidí, které by z takového zneprístupnění plynuly (viz článek 3).

Článek 9: Finanční vyrovnání

Ve věci finančního vyrovnání za dramaterapeutické služby postupuje dramaterapeut vždy korektně a transparentně.

- (a) Dramaterapeut se s klienty, třetími osobami, které jsou plátcí, nebo s osobami v supervizi dohodne na finančním vyrovnání předem.
- (b) Dramaterapeut nenabízí ani nebere peníze za intervizi.
- (c) Změny v platbách za služby související s výkonem dramaterapie jsou vázány smlouvou mezi dramaterapeutem a plátcem.

Článek 10: Dramaterapeut vykonávající soukromou praxi

Terapeut, který je Garantovaný člen ADCR a provozuje dramaterapeutickou soukromou praxi, je odpovědný za poskytování dramaterapeutických služeb přímo klientům, kteří tyto služby platí, nebo platícím prostřednictvím pojišťovny nebo jiných institucí.

- (a) Terapeut provozující soukromou praxi dramaterapie poskytuje dramaterapeutické služby v prostředí, které je bezpečné a funkční.
- (b) Při příjmu upřesní systém plateb za služby, rozvrh plateb, rozvrh terapeutických sezení a informace týkající se hranic důvěrnosti v terapeutickém vztahu a případné povinnosti tyto hranice překročit.

- (c) Dramaterapeut provozující soukromou praxi konzultuje s odborným lékařem nebo psychologem v případech, které takový odborný posudek, případně medikaci vyžadují.
- (d) Dramaterapeut provozující soukromou praxi se musí řídit platnými zákony, které se týkají samostatného poskytování psychiatrické/psychologické péče .
- (e) Dramaterapeut provozující soukromou praxi přizpůsobí obsah své činnosti rozsahu svého výcviku. Dramaterapeut o sobě neprohlašuje, že jeho odborná kvalifikace je vyšší než ta, které skutečně dosáhl.
- (f) Terapeut provozující soukromou praxi dramaterapie ukončí péči tehdy, když klient dosáhl daných cílů a plánů a další dramaterapeutické služby už nejsou pro klienta náležitě prospěšné.
- (g) Terapeut provozující soukromou praxi dramaterapie ukončí poskytování svých služeb klientovi dle podmínek vzájemné dohody.
- (h) Při ukončení terapeutického vztahu vyhotoví dramaterapeut provozující soukromou praxi doklad o ukončení terapie, nebo předání, případně doporučení k další odborné péči.

Asociace Dramaterapeutů České republiky

Při tvorbě tohoto dokumentu byly použity materiály: Code of Ethics NADT (National Association of Dramatherapy /USA /), Code of Practice BADTh (British Association of Dramatherapy), Etický kodex ČAA (Česká Arteterapeutická Asociace), Etický kodex SPČR (Sociálních pracovníků ČR), Mezinárodní kodex výzkumu trhu a sociálního výzkumu (ICC/ESOMAR).

Zdroj: Asociace dramaterapeutů České republiky

Seznam použitých zdrojů

Odborná literatura

MÜLLEROVÁ, Magdalena, Ondřej KAŠPÁREK a Věra FRAJTOVÁ. *Umělci pro společnost: příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Institut umění - Divadelní ústav, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2.

ŠPLÍCHALOVÁ, Kateřina a Vladimír NOVÁK. *Problematika režie a dramaturgie ve specifické divadelní skupině: (s divadelníky s mentálním znevýhodněním)*. V Praze: Výzkumné pracoviště katedry alternativního a loutkového divadla Divadelní fakulty AMU, 2016. ISBN 978-80-86102-99-3.

JENNINGS, Sue. *Úvod do dramaterapie: divadlo a léčba : Ariadnina nit*. Praha: Asociace dramaterapeutů České republiky v nakl. Jalna, 2014. ISBN 978-80-86396-79-8.

Dokumenty

Státní kulturní politika 2021-2025 – oficiální dokument Ministerstva kultury

Mental Health, Social Inclusion and Arts - developing the evidence base, Final Report by The Anglia Ruskin and UCLan Research Team

Kulturní čtrnáctideník A2 z 22. 4. 2020 s podtitulem Sociální divadlo

Strategie sociálního začleňování 2021–2030 – oficiální dokument Ministerstva práce a sociálních věcí

Výroční zpráva 2021 souboru Aldente

Výroční zpráva 2021 festivalu Mezi ploty

Výroční zpráva 2021 organizace Život 90

Online zdroje

1 Loutky v nemocnici – výroční zpráva

https://loutkyvnemocnici.cz/download/VZ_LVN_2020.pdf

2 Oficiální webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí

www.mpsv.cz

3 Článek o představitelce sociálního divadla Zuzaně Pitterové na platformě Universitas, 15. června 2023, autor: Klára Antošová

https://www.universitas.cz/osobnosti/10628-kdyz-handicap-neni-prekazka-ale-inspirac-e-pribeh-herecky-tanecnice-a-reziserky-zuzany-pitterove?fbclid=IwAR1QPQQ2kWRCVbTxc3SITHX7MHGWleBbgJhjZNWlfy-Xs7Aaafgsiu7G_bw

4 Oficiální webové stránky organizace Jako doma

<https://jakodoma.org/hlavni-stranka/>

5 Divadlo.cz, 10. 11. 2022, autor: Alena Julie Novotná

<https://www.divadlo.cz/?clanky=osmy-rocnik-festivalu-socialniho-umeni-pripad-pro-socialku-startuje-27-listopadu>

6 Art.ceskatelevize.cz, 13. 1. 2022, autor: Kateřina Zemanová

<https://art.ceskatelevize.cz/inside/umeni-vyloucenych-komu-a-cemu-pomaha-pripad-pro-socialku-Z7RGf>

7 Oficiální webové stránky Zuzany Burianové

<https://www.zuzanaburianova.net/cocumis>

8 Výroční zpráva divadelního souboru Aldente

<https://www.divadloaldente.cz/wp-content/uploads/2023/05/Divadlo-Aldente-vyrocní-zprava-za-rok-2022.pdf>

Zdroje Českého rozhlasu

9 Romské divadlo Trajo, 12. listopad 2022, autor: Jana Šustová

<https://radiozurnal.rozhlas.cz/amaterske-romske-divadlo-trajo-vystoupi-2-prosince-v-praze-s-inscenaci-o-migraci-8872308>

10 Třetí věk Louny, 15. srpen 2018, autor: Kristýna Franková

<https://vltava.rozhlas.cz/nehceme-aby-nam-tleskali-ze-soucitu-treti-vek-louny-ukazuje-ze-stari-je-erou-7589920>

11 Divadlo Archa, 14. duben 2023, autor: Eva Turnová

<https://plus.rozhlas.cz/eva-turnova-osm-skladeb-ze-zivota-ukrajincu-8971746>

12 Zdroje k projektu Území nikoho

<https://vzlet.cz/program/uzemi-nikoho-prichozi#>

Území nikoho, 2. 12. 2022, autor: Ester Žantovská

<https://magazin.aktualne.cz/kultura/divadlo/postavit-se-na-vlastni-kola-uzemi-nikoho-prihozi/r~231d0d20724011ed9ae20cc47ab5f122/>

13 Webové stránky Unicredit bank

<https://www.unicreditbank.cz/cs/o-bance/udrzitelny-rozvoj/udrzitelnost.html>

14 Webové stránky organizace Benevity

<https://benevity.com/>

15 Novinky.cz, 8. 1. 2010, ČTK

<https://www.novinky.cz/clanek/kultura-prazske-divadlo-archa-uvadi-tanecni-projekt-em-igrantes-videny-ocima-deti-22665>

16 Oficiální stránky Národního divadla

<https://www.narodni-divadlo.cz/cs/aktuality/narodni-divadlo-podporuje-ukrajinu>

17 Webové stránky Divadla utlačovaných

<https://www.divadloutlacovanych.cz/>

18 Webové stránky festivalu Mentetrál

http://menteatral.cz/o_festivalu/

19 Webové stránky festivalu Mezi ploty

<https://meziploty.cz/stage/divadelni-scena/>

20 Webové stránky Idnes.cz, 8. 1. 2010, Alena Bartošová

https://www.idnes.cz/onadnes/vztahy/seniori-v-cesku.A190227_145622_spolecnost_jup

21 Asociace dramaterapeutů České republiky

www.adcr.cz